

**Українські землі
у складі Російської імперії
наприкінці XVIII – у першій
третині XIX ст.**

План

- 1. Особливості соціальної структури Наддніпрянської України наприкінці XVIII ст.**
- 2. Зміни у становищі українських земель за правління Павла I (1796 – 1801).**
- 3. Україна під час правління Олександра I:**
  - а) ліберальні реформи;*
  - б) “Вітчизняна” війна 1812 р.;*
  - в) аракчєєщина;*
  - г) декабристи.*
- 4. Політика Миколи I щодо України.**

Поняття та терміни:

- «нація»
- «національне відродження»
- «національна ідея»
- «декабристи»
- «масонство»

Персоналії:

- І. Котляревський,
- М. Костомаров,
- П. Куліш,
- М. Гулак,
- Т. Шевченко.

Дати:

- **грудень 1825 – січень 1826 рр. – повстання Чернігівського полку;**

1. Особливості соціальної структури Наддніпрянської України наприкінці XVIII ст.

Соціальна структура

	Лівобережжя	Слобожанщина	Правобережжя	Південь України
Козацька старшина	російські ранги в карабінерських полках, дворянство	російські ранги в гусарських полках, дворянство	Окатоличення, полонізація	-
Козаки	казенні хлібороби	військові обивателі	стан ліквідований поляками	-
Селяни	кріпацтво	кріпацтво	кріпацтво	Кріпаків 6,5 % , більшість державні селяни та колоністи
Міщани	Утиски, ігнорування самоврядування	Утиски , ігнорування самоврядування	60-70 % євреї і поляки	Багатонаціональний склад , українців меншість

Положення окремих видів селян

- **Державні селяни** – були **особисто вільними**, жили і працювали на державних землях, платили податки державі, мали юридичні права, могли займатися торгівлею, виступати у суді, мати власність на засоби виробництва (земля, фабрики).
- **Військові обивателі** - стан, що був близьким до стану державних селян, **основна відмінність - повинні були відбувати військову службу**, підкорялися місцевим воєводам, згодом управлінню Воєнного міністерства.
- **Казенні хлібороби** - були **особисто вільними**, вели власне господарство, віддаючи чверть своїх прибутків як податок державі.
- **Кріпаки** – особисто залежні, прикріплені до землі селяни, з надзвичайно обмеженим рівнем дієздатності (відсутність права порядкувати нерухомим майном, спадщиною, виступати в суді, права державної присяги тощо). Феодал мав право на працю та майно селянина, міг відчужувати його як із землею, так і без неї. Кріпацтво вважається **одним з видів рабства**.

2. Зміни у становищі українських земель за правління Павла I (1796 – 1801)

Павло I

російський імператор

6(17).11.1796 - 12(24).3.1801

Син вбитого Катериною II Петра III, який ненавидів свою маму і все, що вона зробила

Стосунки Павла I і О. Безбородька

- В придворних колах були чутки, що Катерина II залишила таємний заповіт, в якому передавала престол своєму онуку Олександрю. Безбородько, ймовірно, був хранителем цього документу.
- Коли цариця була при смерті, Безбородько, можливо, показав Павлу ці папери і за його наказом спалив.
- У квітні 1797 р. Павло I надав Безбородькові титул найсвітлішого князя і призначив його на найвищу державну посаду — канцлером.
- Безбородько мав великий вплив на Павла I і домігся від нього відновлення в Україні Генерального суду й деяких інших установ Гетьманщини, скасованих Катериною II.

Безбородьк о Олександр Андрійович

з 1797 р.
канцлер Російської
імперії

Надії українців

- Українські автономістичні кола сподівалися з приходом до влади Павла I на послаблення централістської політики російської адміністрації щодо України.
- На імператора мали вплив російські урядовці українського походження - **О.Безбородько**, брати **Гудовичі**, **В.Кочубей**, **Д.Троцинський** та ін.).

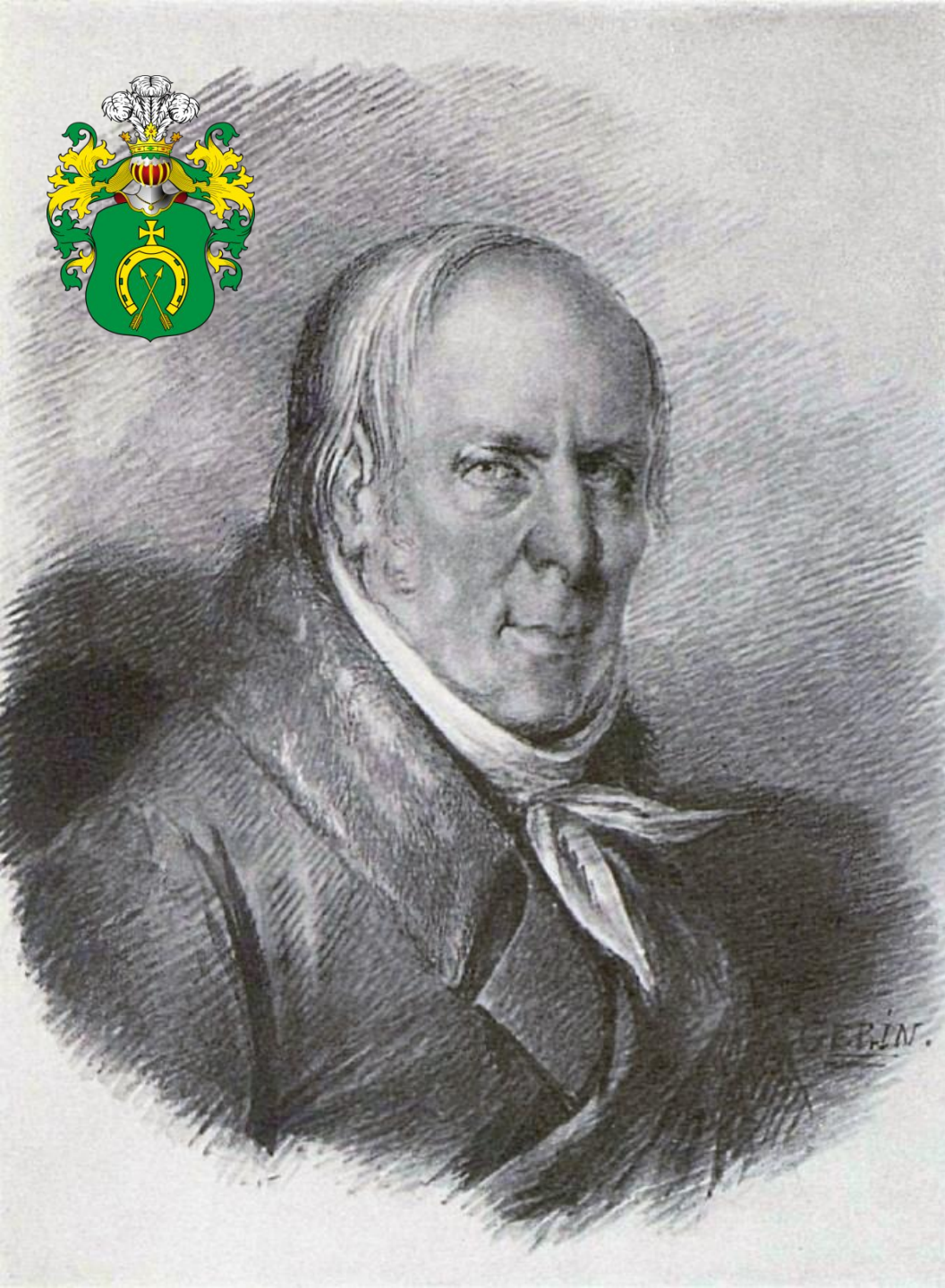
Безбородьк о Олександр Андрійович

з 1797 р.
канцлер Російської
імперії

Андрій Васильович Гудович

- Був **фаворитом** Петра III, мав чин генерал-ад'ютанта.
- При дворі очікували його призначення **гетьманом України**.
- Під час перевороту 1762 р. арештований разом з Петром III. Після звільнення відмовився від служби.
- Імператор Павло I викликав його до Петербургу, дав чин генерал-аншефа.

Гудович Іван Васильович

російський генерал-фельдмаршал українського походження, в 1789 р. відвоював у турків Хаджибей (нині **Одеса**), в 1791 р. захопив Анапську фортецю, в 1807 р. завоював каспійське узбережжя Дагестану.
У 1809-1812 роках - головнокомандувач в Москві.

Кочубей Віктор Павлович

з жовтня 1798 р.
віце-канцлер, з
грудня —
керуючий
Колегією
закордонних
справ

Трощинські й Дмитро Прокопович

статс-секретар,
сенатор і Президент
Головного
Поштового
Управління імперії

Надії українців

- Українські автономістичні кола сподівалися з приходом до влади Павла I **послаблення** **централістської політики** **російської адміністрації** **щодо України.**
- На імператора мали **вплив** **російські урядовці** **українського походження** - **О.Безбородько**, **Д.Троцинський**, **В.Кочубей**, **брати Гудовичі** та ін.).
- Ходили навіть **чутки про відновлення** **гетьманства** на чолі з сином Павла I великим князем **Костянтином** і **регентом А. Гудовичем.**

Костянтин Павлович

Цесаревич і
великий князь

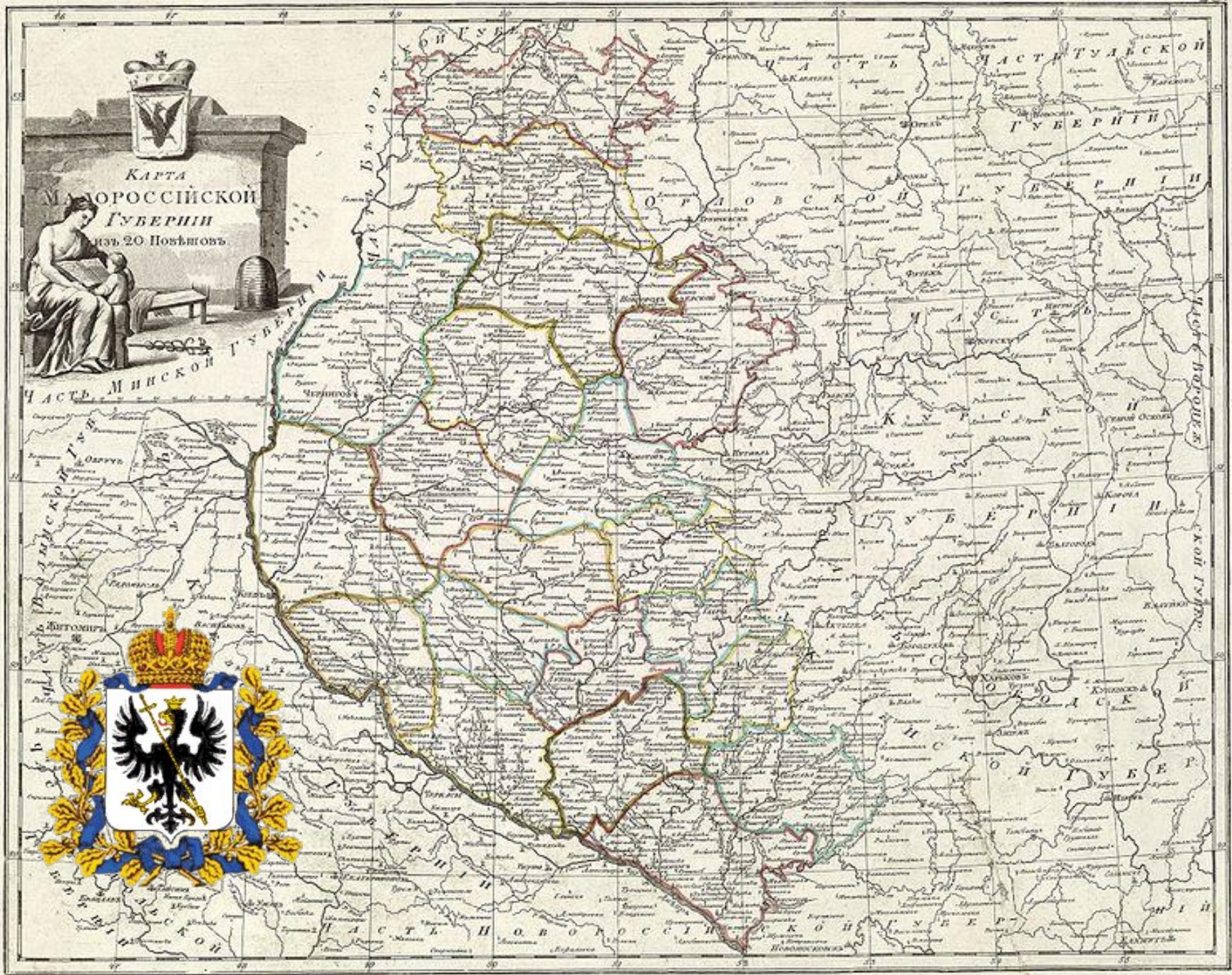
Внутрішня політика Павла I

- Павло I був противником політики Катерини II і скасував розпочаті нею перетворення (зокрема, в 1796 ліквідував намісництва, знову запровадив **поділ на губернії**).

Друга Малоросійська губернія

У 1796 р. Малоросійська губернія була знову утворена з трьох намісництв, на які тоді поділялася Малоросія, причому до неї приєднані були **Полтавський полк**, місто **Кременчук**, з містечками та селищами колишнього Миргородського полку, (до того входили до складу Катеринославської губернії) Але **відокремлено місто Київ**, «з округністю, по положенням його за рікою Дніпром». Губернським містом був призначений **Чернігів**.

Нова Київська губернія

У 1796 році Київське намісництво ліквідоване та **всі лівобережні землі**, що входили до нього, **передані в Малоросійську губернію**.

Одночасно, до новоутвореної Київської губернії увійшли землі Правобережжя.

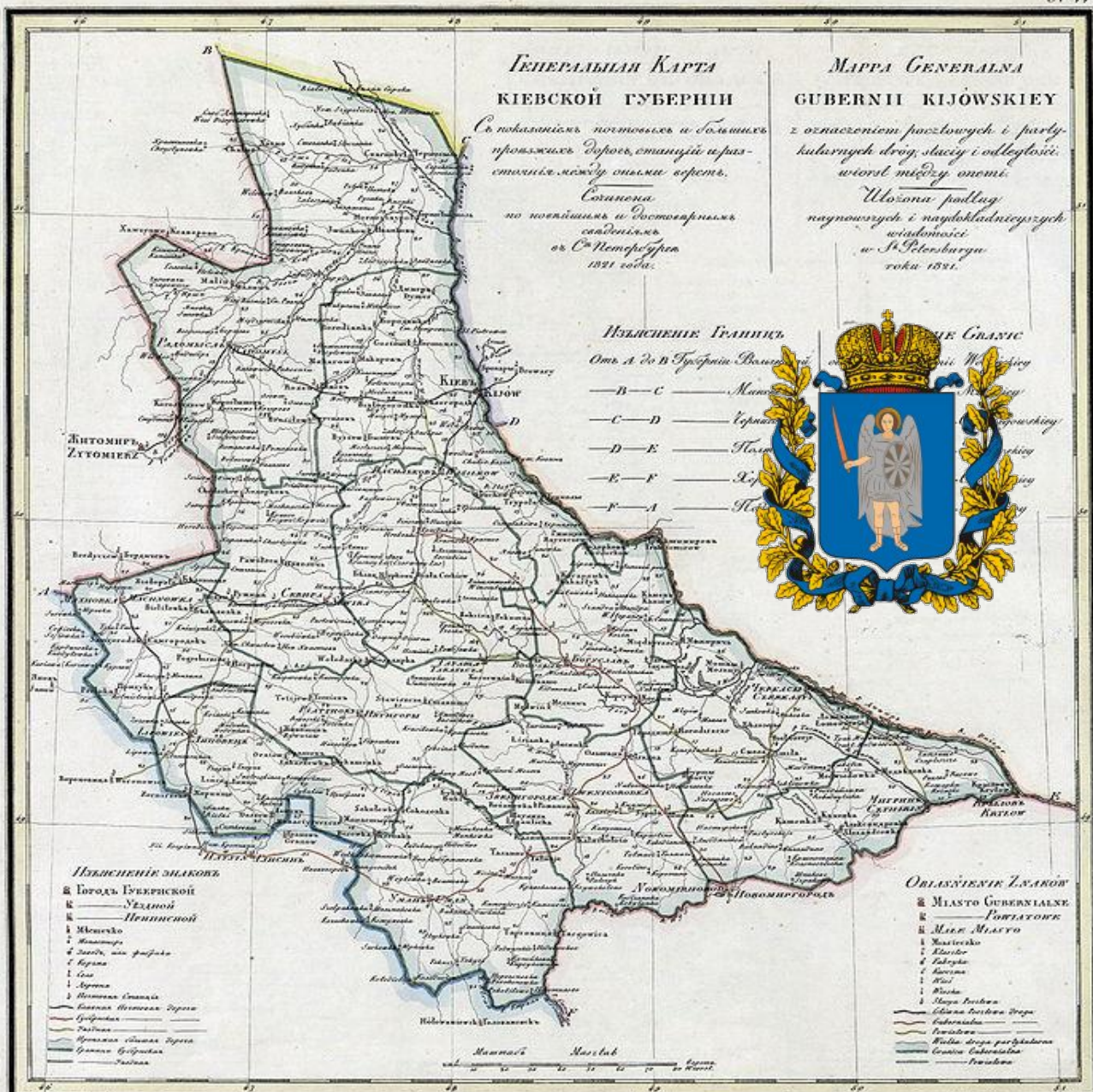

ГЕНЕРАЛЬНАЯ КАРТА КИЕВСКОЙ ГУБЕРНИИ

Съ показаніемъ почтовыхъ и большихъ провозныхъ дорогъ, станцій и раз-
стольныя между оными арестъ.
Составлена
по повелѣнію и доставленнымъ свѣдѣніемъ
отъ С. Петербурга
1831 года.

MAPPA GENERALNA GUBERNII KIJOWSKIEJ

z oznaczeniem pocztowych i party-
kularnychъ drogъ, stacyj i odleglosci
między onemi.
Ułożona podługъ
najnowszychъ i najdokładniejszychъ
wiadomości
w S. Petersburgu
roku 1831.

ИЗЪЯСНЕНІЕ ГРАНИЦЪ

- Отъ А до В Губерніи Волынской
— В — С — Мамонтъ
— С — D — Ермакъ
— D — E — Плавъ
— E — F — Липовъ
— F — А — Плавъ

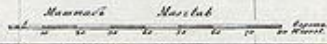

ИЗЪЯСНЕНІЕ ЗНАКОВЪ

- Города Губернской
- — Уездной
- — Помѣстной
- 1 Мѣстечко
- 2 Мѣстечко
- 3 Замки, или форты
- 4 Крѣпость
- 1 Сол.
- 1 Курганъ
- 1 Мѣстечко шляхты
- Главная Военная Дорога
- Обыкновенная Дорога
- Железная
- Мѣстная Военная Дорога
- Французская Военная Дорога

ОБЪЯСНЕНІЕ ЗНАКОВЪ

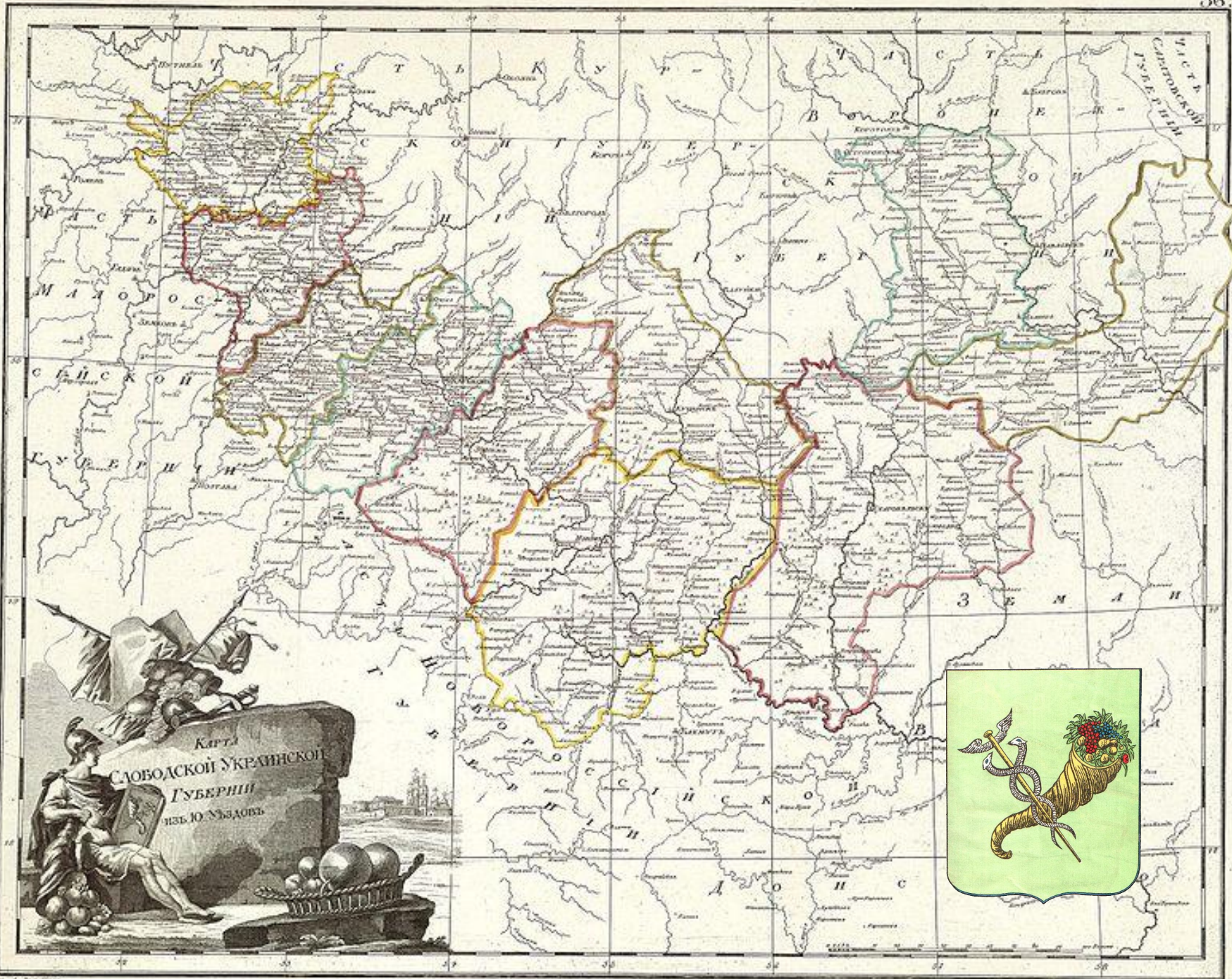
- MIASTO GUBERNIALNE
- — PORTATONK
- — MIEJSCA MIASTO
- 1 Miesteczko
- 2 Miesteczko
- 3 Zamek, lub forteca
- 4 Twierdza
- 1 Sol
- 1 Kurhan
- 1 Miesteczko szlachecki
- Główna Wojskowa Droga
- Zwyczajna Droga
- Żelazna
- Miejsca Wojskowa Droga
- Francuska Wojskowa Droga

Друга Слобідсько-Українська губернія

Указом від 12 грудня 1796 року було вирішено відновити *Слобідсько-Українську губернію* у її колишніх межах.

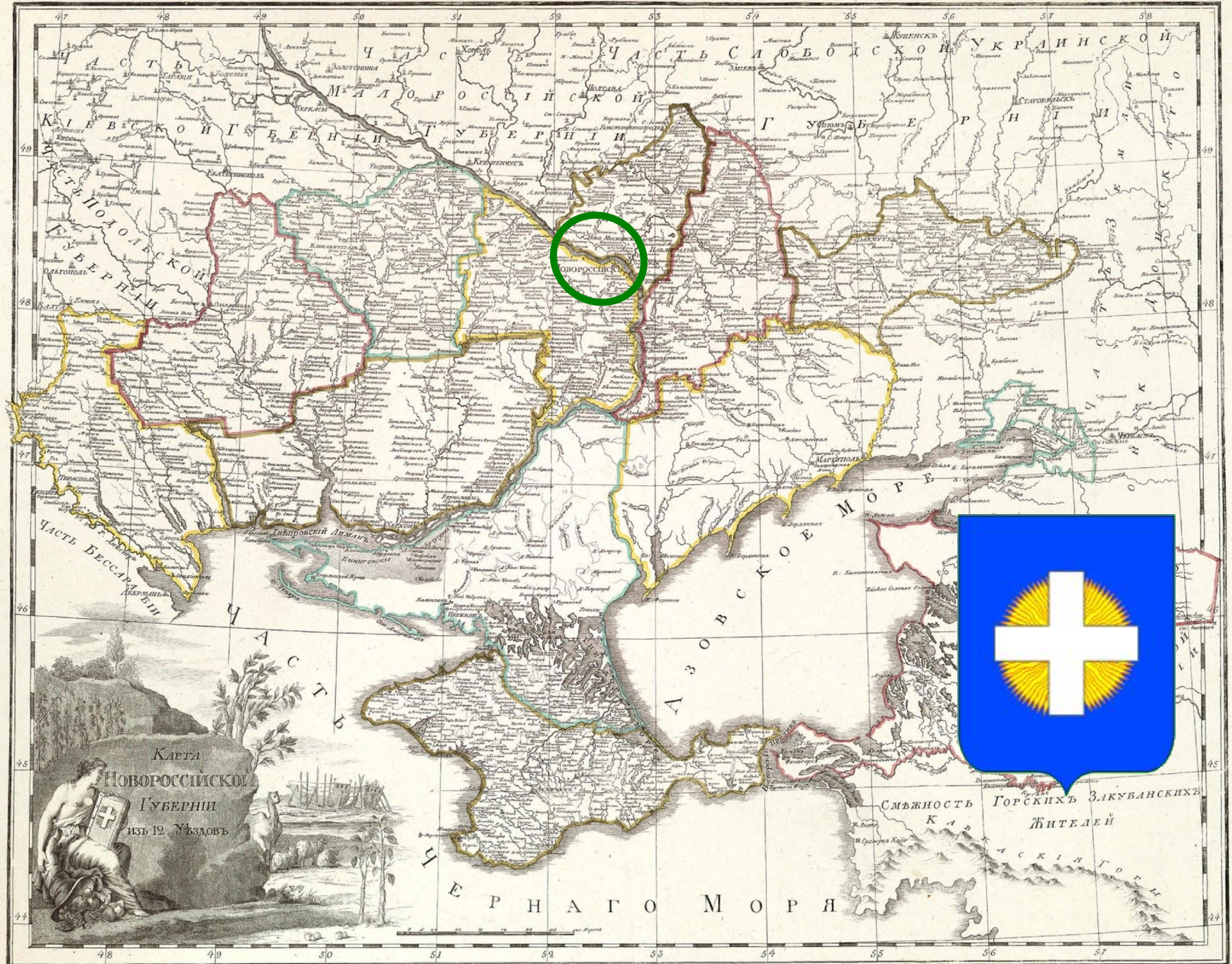

Друга Новоросійська губернія

В грудні **1796** р., указом Павла I створена **нова Новоросійська губернія**, до якої увійшла більша частина ліквідованого Катеринославського намісництва.

Адміністративним центром губернії став **Новоросійськ** (колишній **Катеринослав**).

Новоросійська губернія. 1800 р.

Волинська та Подільська губернії

12 грудня 1796 р. з колишньої
Польської України, Волині та Поділля
створені дві губернії: Волинська і
Подільська.

Волинська губернія

Протягом 1792–1795 років
називалася **Заславська губернія**.
Адміністративними центрами губернії були
міста **Заслав** (1792–1795), **Новоград-
Волинський** (1795–1804), **Житомир**.

ГЕНЕРАЛЬНАЯ КАРТА

ВОЛЫНСКОЙ ГУБЕРНИИ

Съ показаніемъ почтовыхъ и саловскихъ проезжихъ дорогъ, станцій и разстояній между оными городами.

Составлена

по новейшимъ и достовернымъ свѣдѣніямъ,

1830 года

въ С.-Петербургѣ

MAPPA GENERALNA

GUBERNII WOLYŃSKIEJ

z oznaczeniem pocztowych i partykularnych drogz, stacyj i odleglosci miast między onymi.

Ułożona podług

najnowszych i najdokładniejszych wiadomości.

Roku 1830

w S. Petersburgu

ОБЪЯСНЕНІЕ ЗНАКОВЪ.
Губерніи Волынской
Уѣздой

1 Мѣстечко
 2 Волъ
 3 Крестовая почтовая дорога
 4 Почтовая почтовая дорога
 5 Мѣстная почтовая дорога
 6 Граница Губерніи
 7 Губерніи
 8 Волынской
 9 Волынской
 10 Волынской
 11 Волынской
 12 Волынской
 13 Волынской
 14 Волынской
 15 Волынской
 16 Волынской
 17 Волынской
 18 Волынской
 19 Волынской
 20 Волынской
 21 Волынской
 22 Волынской
 23 Волынской
 24 Волынской
 25 Волынской
 26 Волынской
 27 Волынской
 28 Волынской
 29 Волынской
 30 Волынской
 31 Волынской
 32 Волынской
 33 Волынской
 34 Волынской
 35 Волынской
 36 Волынской
 37 Волынской
 38 Волынской
 39 Волынской
 40 Волынской
 41 Волынской
 42 Волынской
 43 Волынской
 44 Волынской
 45 Волынской
 46 Волынской
 47 Волынской
 48 Волынской
 49 Волынской
 50 Волынской
 51 Волынской
 52 Волынской
 53 Волынской
 54 Волынской
 55 Волынской
 56 Волынской
 57 Волынской
 58 Волынской
 59 Волынской
 60 Волынской
 61 Волынской
 62 Волынской
 63 Волынской
 64 Волынской
 65 Волынской
 66 Волынской
 67 Волынской
 68 Волынской
 69 Волынской
 70 Волынской
 71 Волынской
 72 Волынской
 73 Волынской
 74 Волынской
 75 Волынской
 76 Волынской
 77 Волынской
 78 Волынской
 79 Волынской
 80 Волынской
 81 Волынской
 82 Волынской
 83 Волынской
 84 Волынской
 85 Волынской
 86 Волынской
 87 Волынской
 88 Волынской
 89 Волынской
 90 Волынской
 91 Волынской
 92 Волынской
 93 Волынской
 94 Волынской
 95 Волынской
 96 Волынской
 97 Волынской
 98 Волынской
 99 Волынской
 100 Волынской

Масштабъ.

Объяснение Границъ.

- Она А до В Волынской Волынской
- В до С Волынской Волынской
- С до D Волынской Волынской
- D до E Волынской Волынской
- E до F Волынской Волынской
- F до A Волынской Волынской

Объяснение Границъ.

- А до В Волынской Волынской
- В до С Волынской Волынской
- С до D Волынской Волынской
- D до E Волынской Волынской
- E до F Волынской Волынской
- F до A Волынской Волынской

Объяснение Знаковъ.

- МѢСТО ГОУБЕРНАЛЬНОЕ
- МѢСТО
- 1 МѢСТО
- 2 Волъ
- 3 Волъ
- 4 Волъ
- 5 Волъ
- 6 Волъ
- 7 Волъ
- 8 Волъ
- 9 Волъ
- 10 Волъ
- 11 Волъ
- 12 Волъ
- 13 Волъ
- 14 Волъ
- 15 Волъ
- 16 Волъ
- 17 Волъ
- 18 Волъ
- 19 Волъ
- 20 Волъ
- 21 Волъ
- 22 Волъ
- 23 Волъ
- 24 Волъ
- 25 Волъ
- 26 Волъ
- 27 Волъ
- 28 Волъ
- 29 Волъ
- 30 Волъ
- 31 Волъ
- 32 Волъ
- 33 Волъ
- 34 Волъ
- 35 Волъ
- 36 Волъ
- 37 Волъ
- 38 Волъ
- 39 Волъ
- 40 Волъ
- 41 Волъ
- 42 Волъ
- 43 Волъ
- 44 Волъ
- 45 Волъ
- 46 Волъ
- 47 Волъ
- 48 Волъ
- 49 Волъ
- 50 Волъ
- 51 Волъ
- 52 Волъ
- 53 Волъ
- 54 Волъ
- 55 Волъ
- 56 Волъ
- 57 Волъ
- 58 Волъ
- 59 Волъ
- 60 Волъ
- 61 Волъ
- 62 Волъ
- 63 Волъ
- 64 Волъ
- 65 Волъ
- 66 Волъ
- 67 Волъ
- 68 Волъ
- 69 Волъ
- 70 Волъ
- 71 Волъ
- 72 Волъ
- 73 Волъ
- 74 Волъ
- 75 Волъ
- 76 Волъ
- 77 Волъ
- 78 Волъ
- 79 Волъ
- 80 Волъ
- 81 Волъ
- 82 Волъ
- 83 Волъ
- 84 Волъ
- 85 Волъ
- 86 Волъ
- 87 Волъ
- 88 Волъ
- 89 Волъ
- 90 Волъ
- 91 Волъ
- 92 Волъ
- 93 Волъ
- 94 Волъ
- 95 Волъ
- 96 Волъ
- 97 Волъ
- 98 Волъ
- 99 Волъ
- 100 Волъ

Масштабъ.

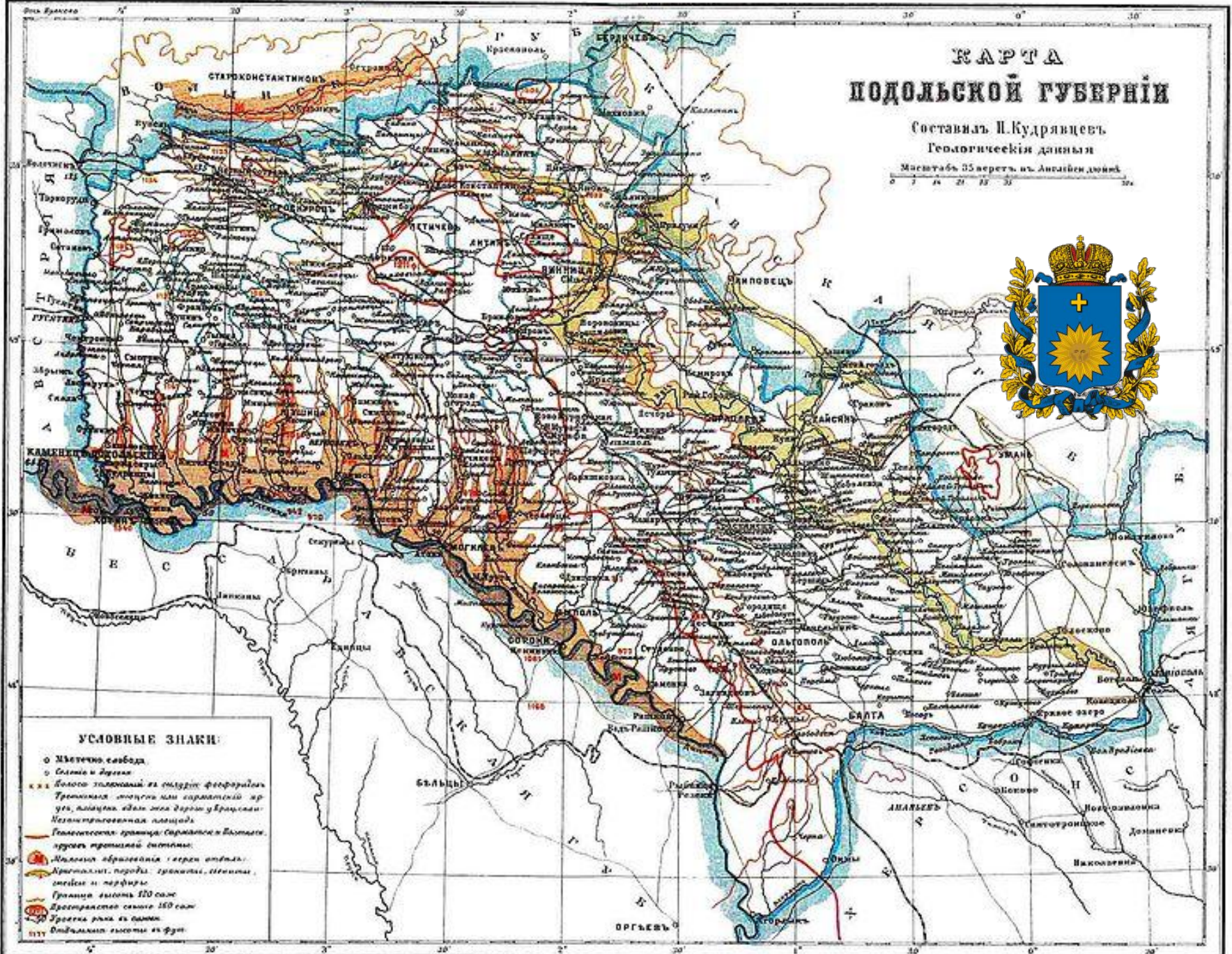
Подільська губернія

Центр — Кам'янець-Подільський

КАРТА ПОДОЛЬСКОЙ ГУБЕРНИИ

Составил Н. Кудрявцев
Геологические данные

Масштаб 1:500,000
0 10 20 30 40

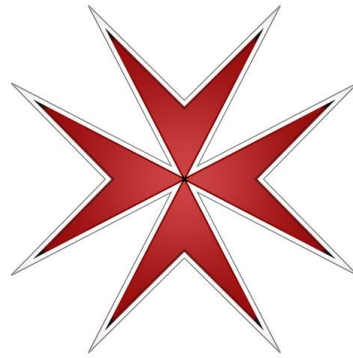
УСЛОВНЫЕ ЗНАКИ

- Местечко, свобода
- Селце и деревня
- К. К. Водосъёмный из скважин фешерских
- Тренильная, топчанья или сарматский жрук, площадь, дамбы или дамбы у Крайслы
- Политическая граница, Сербия и Восток
- Граница промышленной системы
- Местная администрация (серия отдал)
- Кристаллич. породы, граниты, известняки, мрамор и перфиры
- Граница высоты 100 саж
- Пространство свыше 150 саж
- Трасса реки из камня
- Общественная высота из фунт

Внутрішня політика Павла I

- Павло I був противником політики Катерини II і **скасував** розпочаті нею **перетворення** (зокрема, в 1796 ліквідував намісництва, знову запровадив **поділ на губернії**)
- Частково **відновив судову систему**, що існувала в 1760-70-х рр. В Україні було поновлено діяльність Генерального земського і підкоморського суду).
- **Сприяв поширенню поміщицького землеволодіння** (дворянам було роздано близько **600 тис. державних селян**, з них **до 150 тис. в Україні**); **роздавав дворянам і урядовцям землі на Півдні України**.
- **У грудні 1796 р. видав указ про закріпачення селян Півдня України, Дону і Приазов'я**, одночасно указом про **3-х денну панщину** (1796) Павло I мав намір **регламентувати повинності селян**.
- Сувора **цензура**, закриття приватних **друкарень** (1797), заборона **ввозити іноземну літературу** (1800).
- **Армія реформована за пруським зразком**.

**Спроби Павла I захистити
католицьку церкву і
Мальтійський лицарський
орден**

Змови і вбивство імператора

- Незадоволення внутрішньою та зовнішньою політикою Павла I, особливо **близькістю до католиків і Мальтійського ордену**, його психологічна неврівноваженість і самодурство, викликало ряд **змов придворної аристократії**.
- У 1798 - т. зв. "Смоленська змова".
- У 1800-01 рр. гвардійська змова, яка завершилась **вбивством Павла I** в ніч з 11(23) на 12(24).03 1801 р. у Михайлівському замку.
- Російський престол зайняв його **син Олександр I**.

Змовники та вбивство Павла І

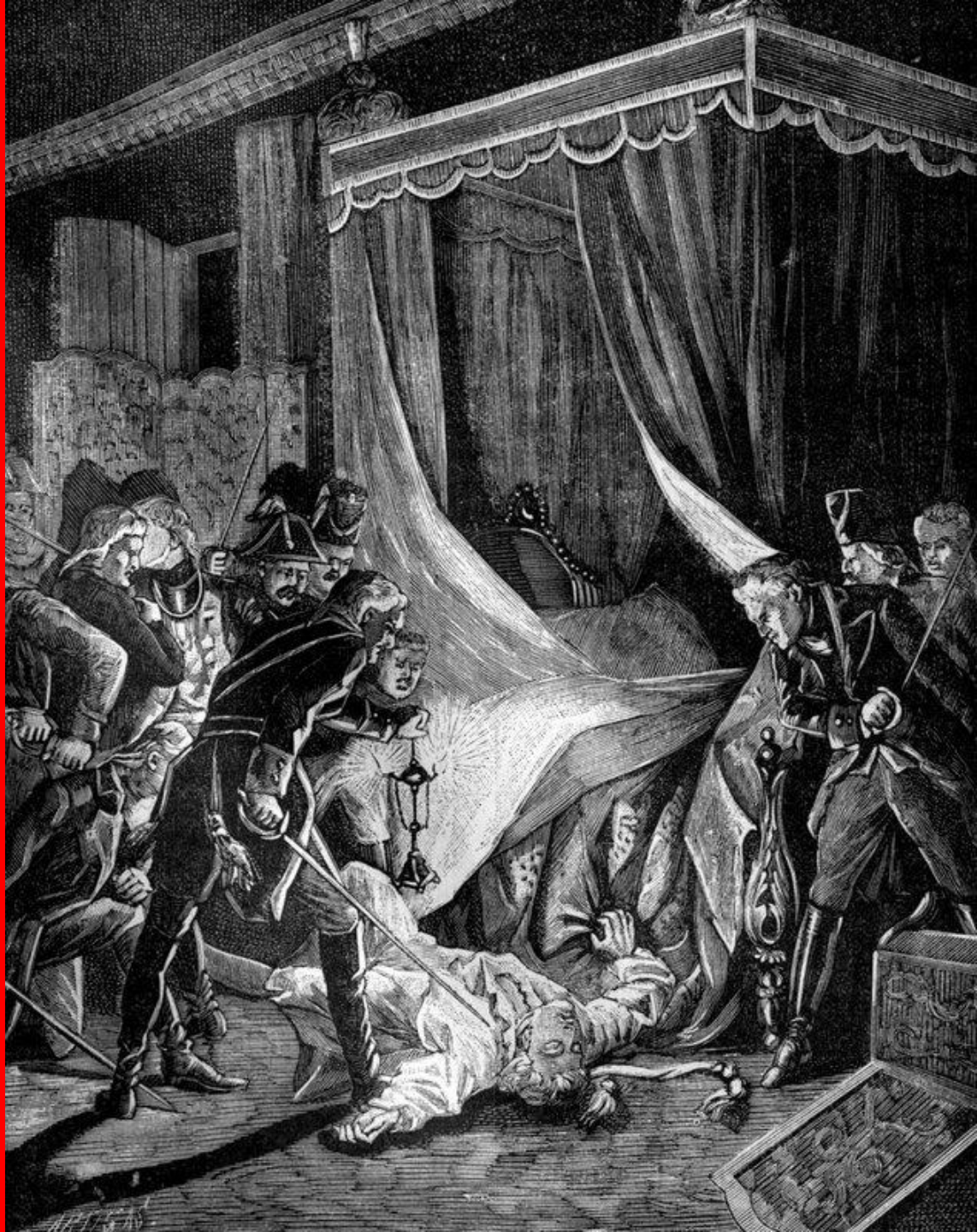
Панін Микита Петрович

віце-канцлер,
ідейний керівник
ЗМОВИ

Пален
Петро
Олексійови
ч

генерал-
губернатор
Петербургу,
технічний
керівник змови

3. Україна за часів правління Олександра I (1801-1825)

Олександр І Павлович

російський
імператор
1801 – 1825 рр.

А) ЛІБЕРАЛЬНІ РЕФОРМИ

Внутрішня політика Олександра I

- В перші роки правління, побоюючись революційних виступів і частково **під впливом своїх радників, серед яких були і українці (В.Кочубей, М.Сперанський, В.Каразин)**, провів **ряд ліберальних реформ:**

Ідеї ліберальних реформ О. Безбородька

- Під кінець життя О.Безбородько написав **«Записку для складання законів Російських»** — чернетку ліберальних реформ для імперії.
- Він пропонував:
  - перетворити **Сенат** на представницький орган усіх станів, надати йому **законодорадчі функції**;
  - з селян мали стягувати лише **фіксовані повинності**, а кріпаків без землі заборонялось продавати.
- Частину його пропозицій **спробували реалізувати за часів царювання Олександра I.**

Безбородьк о Олександр Андрійович

з 1797 р.
канцлер Російської
імперії

Кочубей Віктор Павлович

Від липня 1801 р. сенатор. У 1801 — 1802 рр. керував Колегією закордонних справ, з вересня 1802 р. **міністр внутрішніх справ**. Один з ініціаторів створення міністерств. Єдиний із «молодих друзів» Олександра І, що мав до 1801р. значний досвід у державних справах. Найближчим помічником Кочубея, якого він захищав у міністерстві, був **Михайло Сперанський**.

Сперанський Михайло Михайлович

реформатор,
законотворець, засновник
російської юридичної
науки і теоретичного
правознавства.

Вихователь спадкоємця-
цесаревича **Олександра**
Миколайовича

Каразін Василь Назарович

український вчений, винахідник, громадський діяч.

Засновник Харківського університету (1805), ініціатор створення одного з перших у Європі

Міністерства народної освіти, автор ліберальних проектів реформування державного устрою і сільського господарства, праць з агрономії, конструювання сільськогосподарських машин. Зробив численні відкриття в галузі органічної і неорганічної хімії, першим запропонував створення мережі метеорологічних станцій по всій державі.

Внутрішня політика Олександра I

- В перші роки правління, побоюючись революційних виступів і частково **під впливом своїх радників, серед яких були і українці (В.Кочубей, М.Сперанський, В.Каразин)**, провів **ряд ліберальних реформ:**
  - *указ про вільних хліборобів (1803);*
  - *указ про дозвіл купцям, міщанам і державним селянам купувати незаселені землі;*
  - *відкриття Харківського (1804) і Петербурзького університетів.*

Указ про вільних хліборобів

- Прийнятий 20 лютого **1803** р.
- **Основні положення:**
  - поміщики отримали право звільняти кріпосних селян поодинці і селищами з обов'язковим наділенням землею;
  - за свою волю селяни виплачували **викуп** або виконували **повинності**;
  - якщо ці вимоги не виконувались, селяни повертались до поміщика.
- Всього за час дії указу в Російській імперії було звільнено від кріпацької залежності близько **1,5% кріпаків**.
- Указ мав **важливе ідейне значення**, в ньому вперше юридично підтверджувалась можливість звільнення селян із землею за викуп, що потім лягло в основу реформи **1861** р.

Харьковъ.—Шаглов. № 13.
Императорскій Университетъ.

Внутрішня політика Олександра I

- В перші роки правління, побоюючись революційних виступів і частково **під впливом своїх радників, серед яких були і українці (В.Кочубей, М.Сперанський, В.Каразин)**, провів **ряд ліберальних реформ**:
  - *указ про вільних хліборобів (1803);*
  - *указ про дозвіл купцям, міщанам і державним селянам купувати незаселені землі;*
  - *відкриття Харківського (1804) і Петербурзького університетів.*
- Для зміцнення колоніальної адміністрації в Україні скасував виборність судових і адміністративних посад, посилив русифікацію шкільництва, придушував українську культуру.

Малоросійське генерал-губернаторство

Створене в **1802 р.** в складі
Полтавської і Чернігівської
губерній. Центром стала
Полтава.

АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ПОДІЛ у 50-х роках XIX ст.

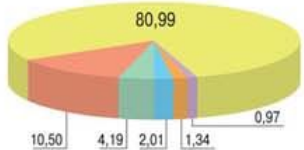
Малоросійське генерал-губернаторство

- Державні кордони наприкінці 1850-х років
- ⊙ Межі та центри губерній Російської імперії, земель Австрійської імперії та князівств Румунії
- ⊙ Межі та центри повітів Російської імперії, округів і комітатів Австрійської імперії

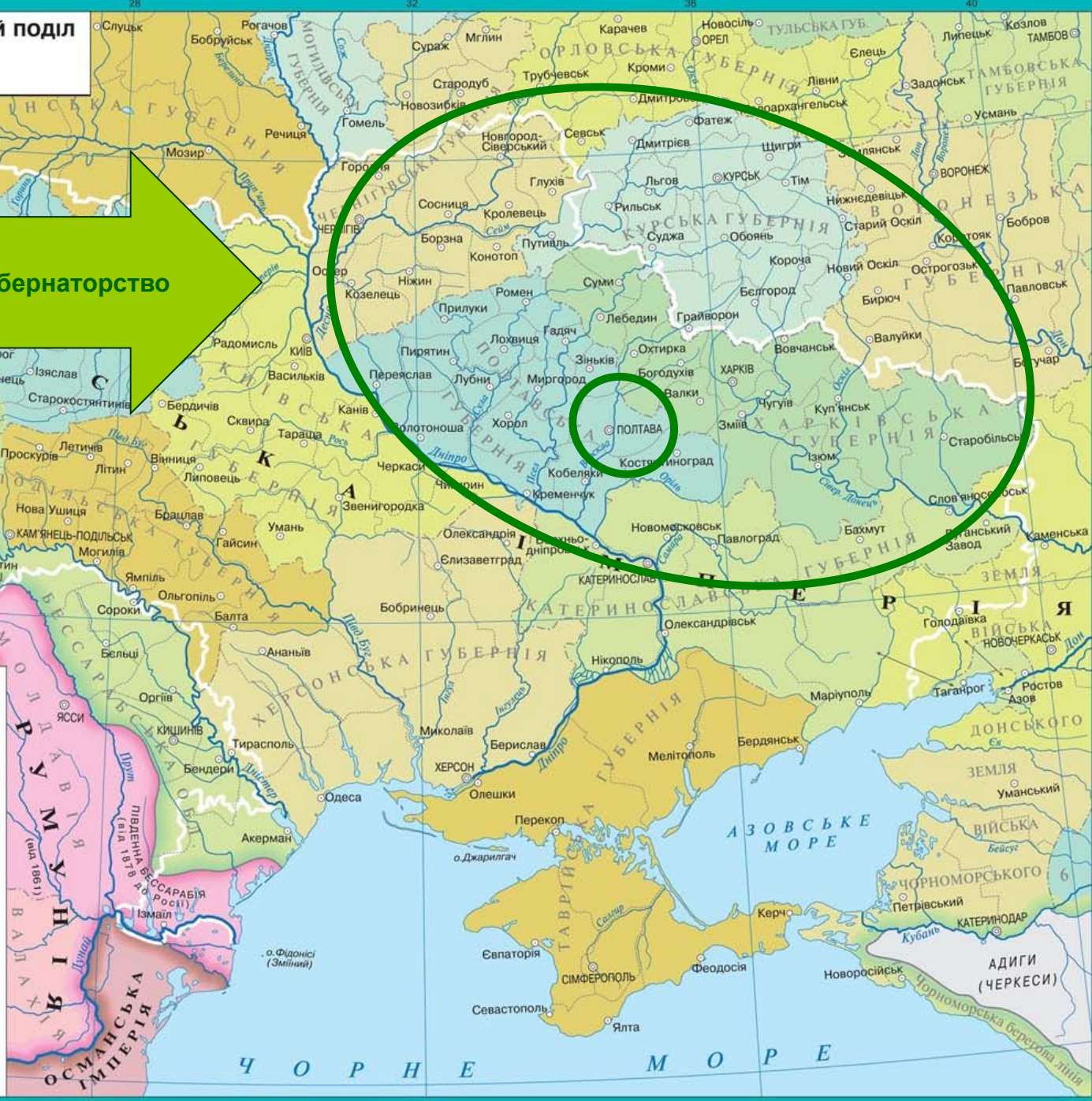
Цифрами позначено губернії:

1 Варшавську	4 Люблінську
2 Седлецьку	5 Смоленську
3 Радомську	6 Ставропольську

СТАНОВИЙ ПОДІЛ НАСЕЛЕННЯ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ
на середину XIX ст. (у %)

- Дворянство
- Духовенство
- Міські стани (купці, міщани, цехові)
- Сільський стан (кріпосні та державні селяни, колоністи, військові поселенці)
- Військовий стан
- Різноманітні

Куракін Олексій Борисович

малоросійський
генерал-губернатор
1802-1807

**Лобанов-
Ростовський
Яків
Іванович**

малоросійський
генерал-губернатор
1807-1816

Рішельє, Одеса і Новоросійська губернія

У 1802 р. Новоросійську губернію під час чергової реформи було поділено на Миколаївську (з 1803 — **Херсонську**), Катеринославську й Таврійську губернії.

Новоросійська губернія. 1800 р.

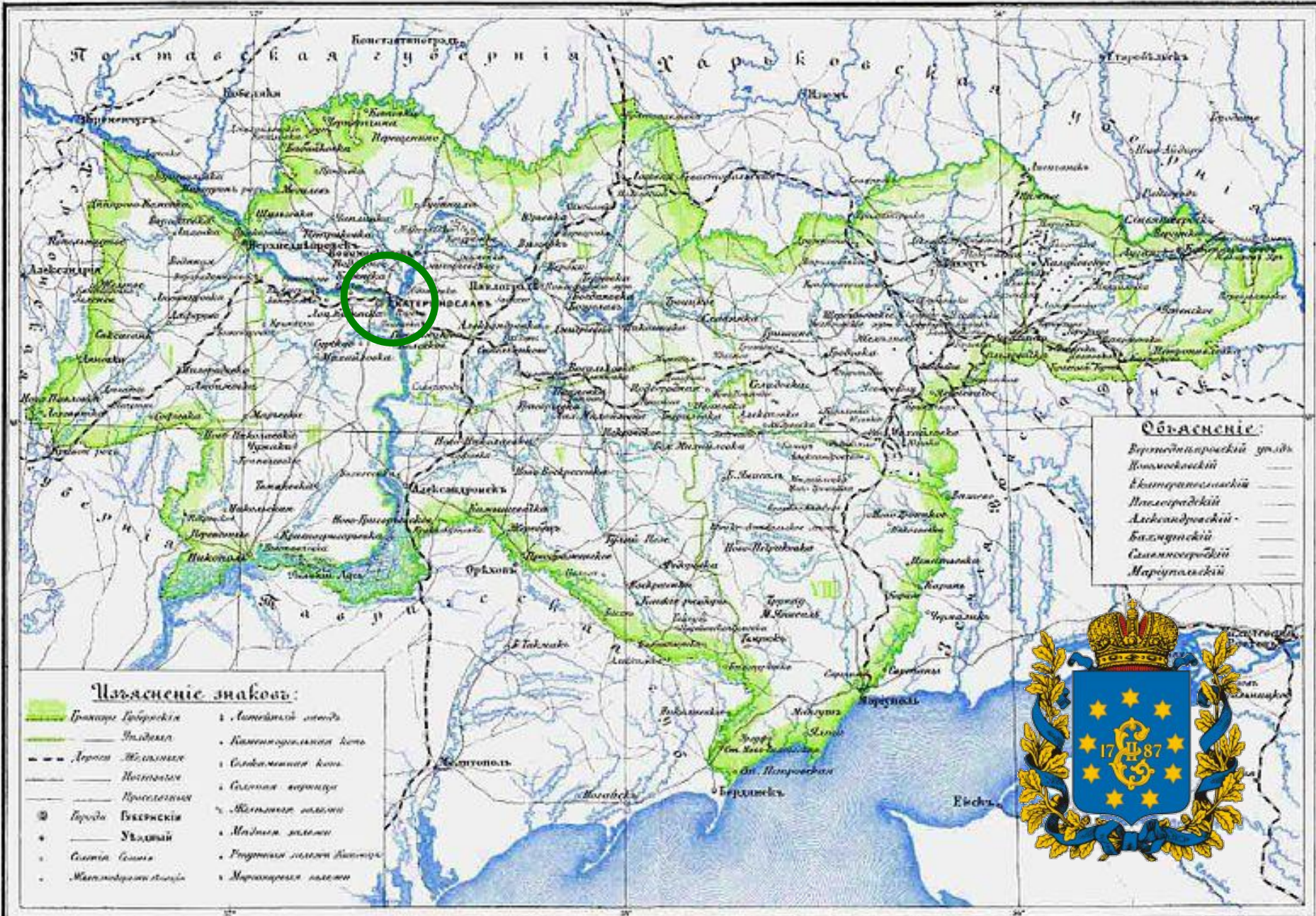

Катеринославська губернія

Утворена 8 жовтня 1802 р., з
центром в **Катеринославі** (до
1802 р. Новоросійськ)

КАРТА ЕКАТЕРИНОСЛАВСКОЙ ГУБЕРНИИ.

Объясненіе:

- Вириндипроескій уезд
- Киевскій
- Екатеринославскій
- Полтавскій
- Александровскій
- Белогородскій
- Славгородскій
- Маріупольскій

Объясненіе знаков:

- Границы Губерніи
- Уездная
- Линія Волостная
- Поселков
- Приселков
- Города Губернскіи
- Уездный
- Селеніи Селеніи
- Материальныя оазисы
- Автострада
- Канальна-ирригац. кана
- Сельскохозяй. кана
- Селеніи деревни
- Железныя оазисы
- Материаль. оазисы
- Рудныя оазисы
- Материальныя оазисы

Миколаївська губернія

Утворена указом Олександра I 8 жовтня 1802 з частини Новоросійської. Ділилася на 4 повіти: Єлисаветградський, Ольвіопольський, Херсонський Тираспольський. 15 травня 1803 р. по указу Олександра I центр губернії був переміщений в Херсон і перейменований в Херсонську.

Херсонська губернія

15 травня 1803 р. по указу
Олександра I центр Миколаївської
губернії був переміщений в **Херсон** і
вона перейменована в **Херсонську**.

К К Г Е В 0° От Дубова С К А 1° Я Г У Б 2°

Г У Б

КАМЕНЕЦЬ-ПОДОЛЬСКАЯ ГУБ.
С К А Я Г У Б Е Р Н І Я
Б С С А Р А С

ПОЛТАВ.
Е К А Т Е Р И Н О С Л А В С К А Я
Г У Б.
Т А В Р И Н
Е С К А
С

КАРТА ХЕРСОНСКОЙ ГУБЕРНИИ

Составил Ю. М. Шакальский.

Масштабъ 1:1470 000

35 верста в Английском дюйме.

30 20 10 0 10 20 30

Условные знаки:

- Губернское, Градоначальство и Военное Губернаторство
- Уездный
- Железные дороги и станции
- Полтавская
- Полтавская зр.
- Полтавская
- Уездная зр.
- 50 ст.
- 10 ст.
- 15 ст.
- 30 ст.

Цифры в кружках означают: высота 20 футов (7 ф.)
Цифры в кружках означают: высота 10 футов (3 ф.)

Таврійська губернія

Утворена 8 (20) жовтня 1802 р.

Губернський місто -

Сімферополь.

Катеринославське, Херсонське, Таврійське генерал- губернаторство

Створене у 1802 р. Адміністративний
центр: **Катеринослав** (1801—1803),
Миколаїв (1803—1805),
Одеса (1805—1814). У 1814 р.
перейменоване 1814 року на
«Новоросійське».

Арман Емманюель дю Плессі, герцог де Рішельє

з 1803 р. градоначальник
Одеси, в 1805 р. -
генерал-губернатор
Катеринославського,
Херсонського,
Таврійського генерал-
губернаторства

Новоросійське генерал-губернаторство

Адміністративний центр
Одеса (1814—1822).

Ланжерон Олександр р Федорови ч

генерал-губернатор
Новоросійського
генерал-
губернаторства з
1815 р. по 1822 р.
Його ім'ям названа
частина міста
Одеса.

Новоросійсько- Бессарабське генерал-губернаторство

Новоросійське і Бессарабське генерал-губернаторство утворено на основі Новоросійського 23 травня 1822 р. із центром в **Одесі**. До його складу входили **Херсонська**, **Катеринославська** і **Таврійська** губернії, а також Одеське, Таганрозька, Феодосійське і Керч-Єнікальське градоначальства

**АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ПОДІЛ
у 50-х роках XIX ст.**

Новоросійсько-Бессарабське генерал-губернаторство

СТАНОВИЙ ПОДІЛ НАСЕЛЕННЯ ПІВДІННОЇ УКРАЇНИ на середину XIX ст. (у %)

- Дворянство
- Духовенство
- Міські стани (купці, міщани, цехові)
- Сільський стан (кріпосні та державні селяни, колоністи, військові поселенці)
- Військовий стан
- Різночинці

Інзов Іван Микитович

генерал-губернатор
Новоросії та
Бессарабії
1822-1823 рр.

Воронцов Михайло Семенович

генерал-губернатор
Новоросії та
Бессарабії
1823-1854 рр.

Внутрішня політика Олександра I

- В перші роки правління, побоюючись революційних виступів і частково **під впливом своїх радників, серед яких були і українці (В.Кочубей, М.Сперанський, В.Каразин)**, провів **ряд ліберальних реформ**:
  - *указ про вільних хліборобів (1803);*
  - *указ про дозвіл купцям, міщанам і державним селянам купувати незаселені землі;*
  - *відкриття Харківського (1804) і Петербурзького університетів.*
- Для зміцнення колоніальної адміністрації в Україні скасував **виборність судових і адміністративних посад**, посилив **русифікацію шкільництва**, **придушував українську культуру**.
- В кінці свого правління користувався порадами військового міністра **О.Аракчеєва**, за ініціативи якого були засновані **військові поселення**.

Приєднання нових колоній

- У роки правління Олександра I до складу Російської імперії увійшли:
  - Грузія (1801)
  - Фінляндія (1809)
  - Бессарабія (1812)
  - Азербайджан (1813)
  - герцогство Варшавське (1815).

Зовнішня політика Олександра I

- В зовнішній політиці Олександр I лавірував між **Англією** і **Францією**.
- У 1805-07 рр. брав участь у 3-й і 4-й **коаліціях проти наполеонівської Франції**, зазнав поразки в битві під Аустерліцем (1805) і Фрідландом (1807).
- Провів успішні війни з **Туреччиною** (1806-12) та **Швецією** (1808-09).
- **Переміг Наполеона у Вітчизняній війні 1812 р.**
- У 1813-14 рр. Олександр I був учасником **закордонних походів російської армії**, одним з керівників **Віденського конгресу** 1814-15 рр. і **організаторів Священного союзу** 1815 р.

Участь України у російсько-турецькій війні 1806—1812 рр.

Основні моменти

- **Українські землі** були безпосередньо **наближені** до головного театру воєнних дій у Молдавії, Валахії та Болгарії.
- У Чернігівській, Полтавській, Київській, Херсонській, Катеринославській та Харківській губерніях було проведено **набір до ополчення**. Кожна губернія відправляла по кілька тисяч ополченців.
- На українські губернії ліг **тягар продовольчого забезпечення російської армії**.
- Українцям у складі російської армії довелося йти **«брат на брата»**, оскільки **в турецькій армії були підрозділи задунайських запорожців**.

Бухарестський мир 1812 р.

За Бухарестським миром, підписаним у травні 1812 р., **до Росії відійшла Бессарабія.**

Більшість її населення складала молдавани, але в **трьох повітах (Хотинському, Акерманському та Ізмаїльському) проживали українці.**

**Б) “Вітчизняна” війна
1812 р.**

Наполеон I Бонапарт

французький імператор у
1804–1814 і 1815 рр.

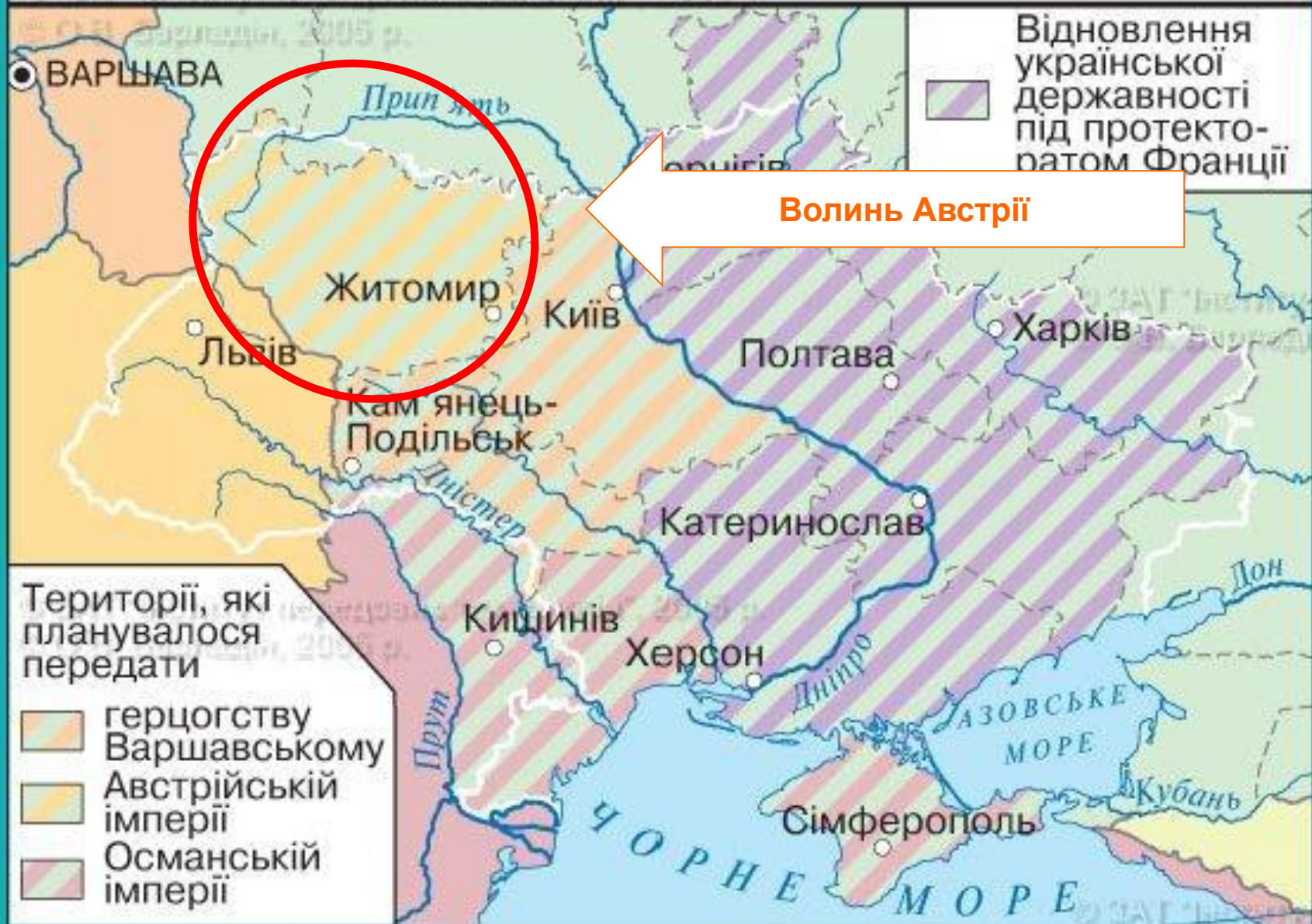

Імперія Наполеона, 1811: Франція —
темно-синій, сателіти — блакитний

Наддніпрянська Україна в планах Наполеона I

- Відокремлення українських земель від Російської імперії після перемоги над нею та поділ їх на декілька частин:
  - *Австрії* за її допомогу у війні проти Росії передати *Волинь*;

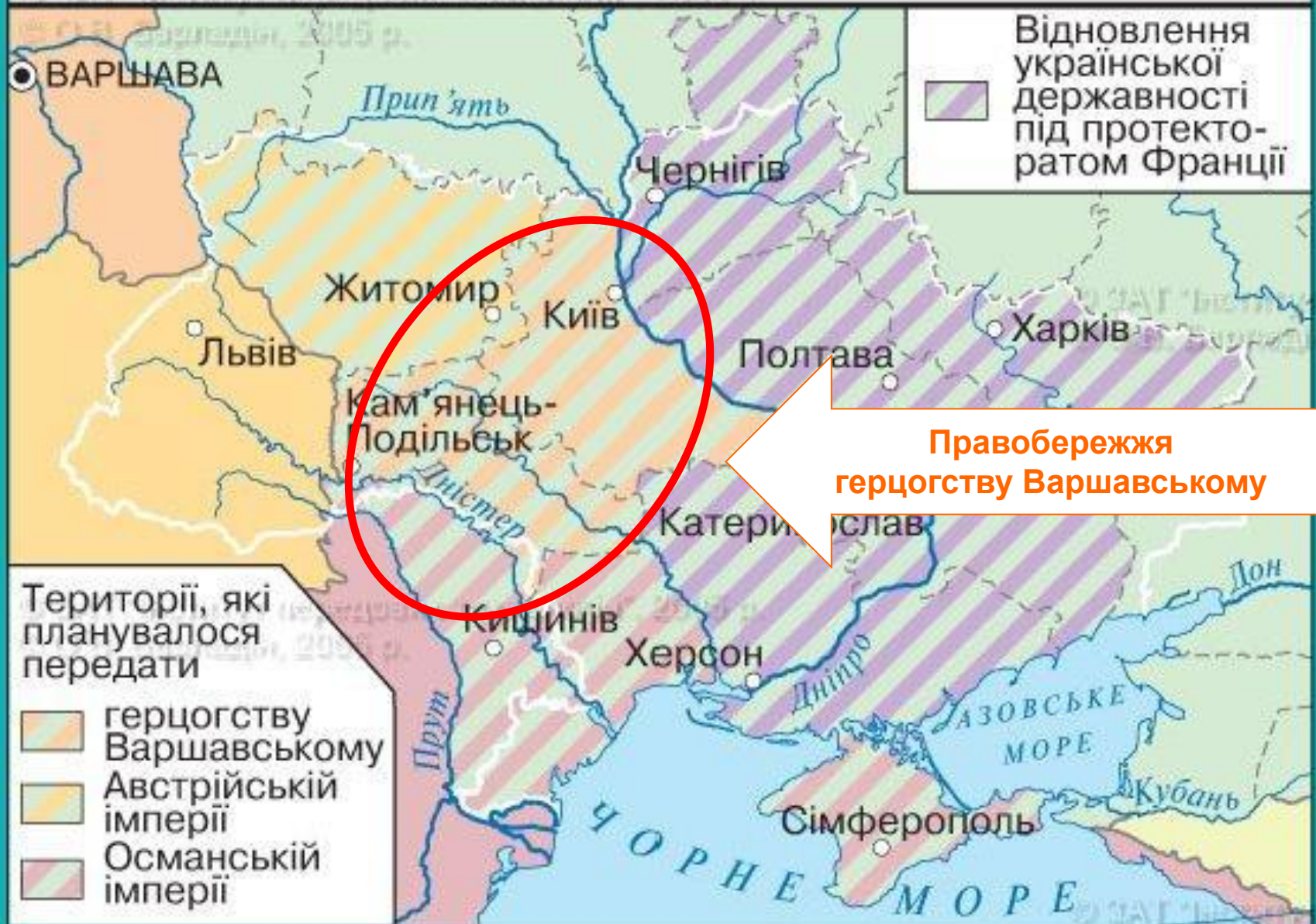
УКРАЇНА В ПЛАНАХ НАПОЛЕОНА I

Наддніпрянська Україна в планах Наполеона I

- Відокремлення українських земель від Російської імперії після перемоги над нею та поділ їх на декілька частин:
  - *Австрії* за її допомогу у війні проти Росії передати *Волинь*;
  - *Варшавському герцогству* всі інші території *північного Правобережжя*;

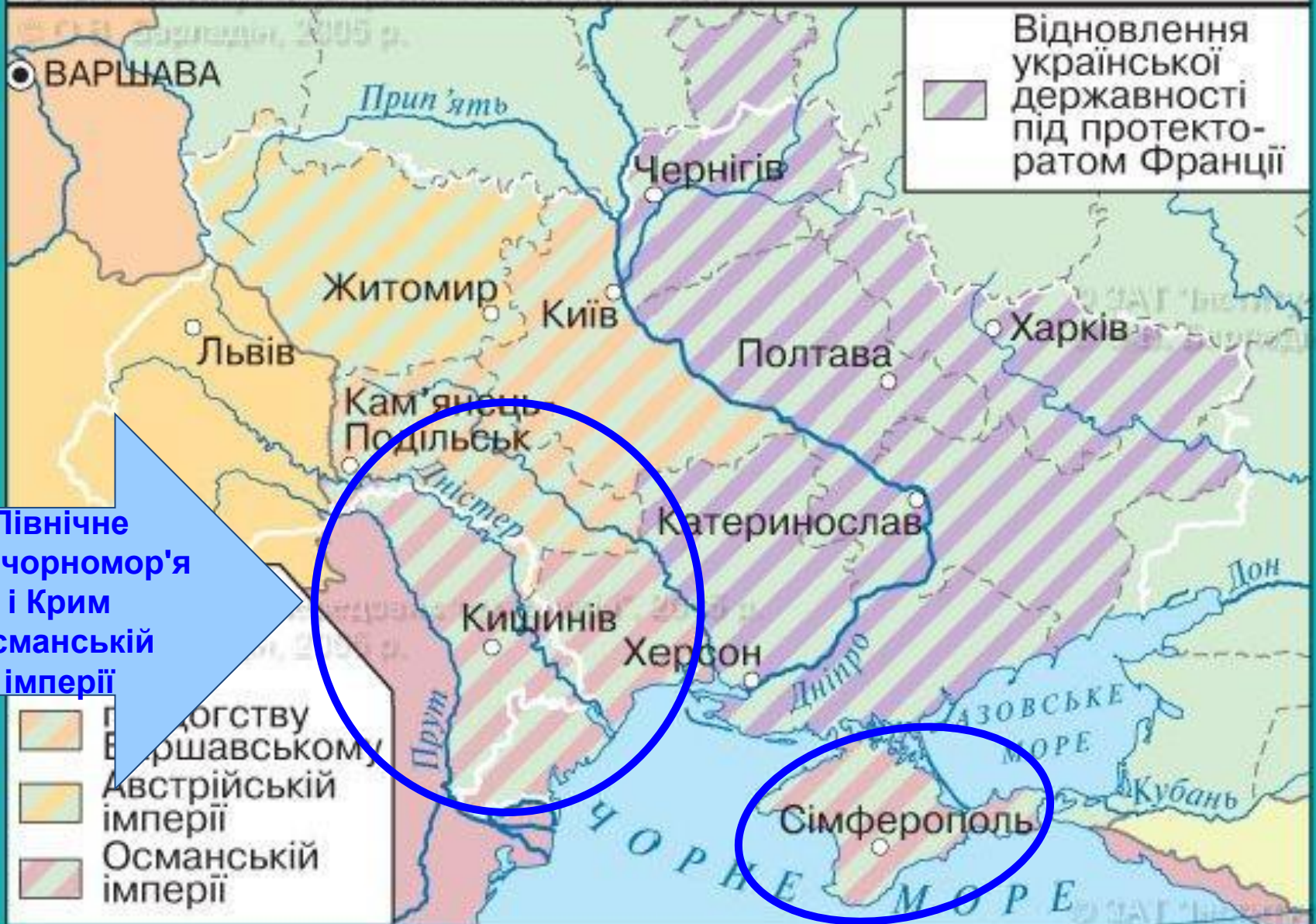
УКРАЇНА В ПЛАНАХ НАПОЛЕОНА I

Наддніпрянська Україна в планах Наполеона I

- Відокремлення українських земель від Російської імперії після перемоги над нею та поділ їх на декілька частин:
  - *Австрії* за її допомогу у війні проти Росії передати *Волинь*;
  - *Варшавському герцогству* всі інші території *північного Правобережжя*;
  - *Османській імперії*, у разі, якщо вона вимагатиме, передати *Крим і Північне Причорномор'я*;

УКРАЇНА В ПЛАНАХ НАПОЛЕОНА I

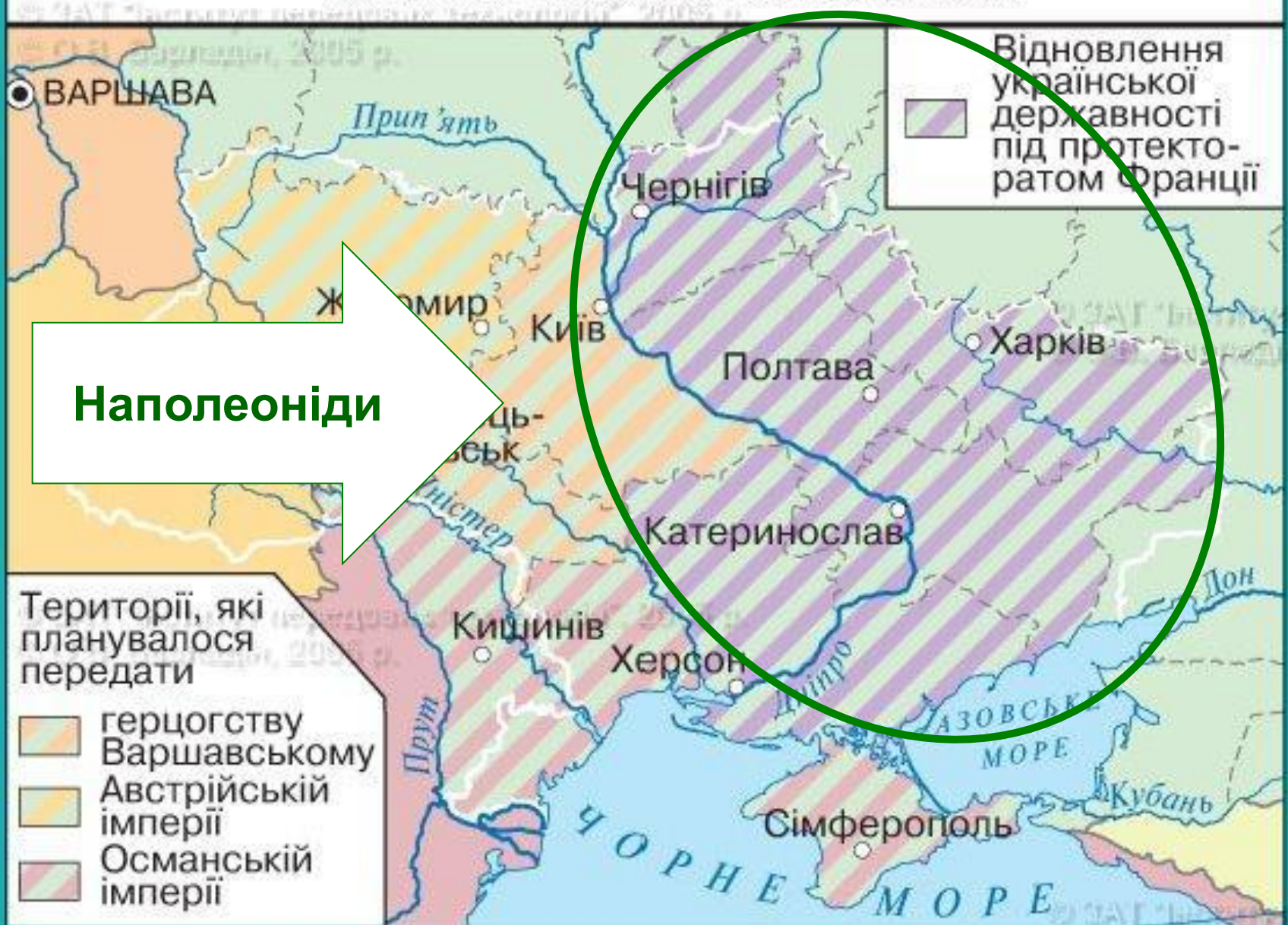

Наддніпрянська Україна в планах Наполеона I

- Відокремлення українських земель від Російської імперії після перемоги над нею та поділ їх на декілька частин:
  - Австрії за її допомогу у війні проти Росії передати Волинь;
  - Варшавському герцогству всі інші території північного Правобережжя;
  - Османській імперії, у разі, якщо вона вимагатиме, передати Крим і Північне Причорномор'я;
  - На території Лівобережжя та Південно-Східної України створити дві залежні від Франції держави – наполеоніди.

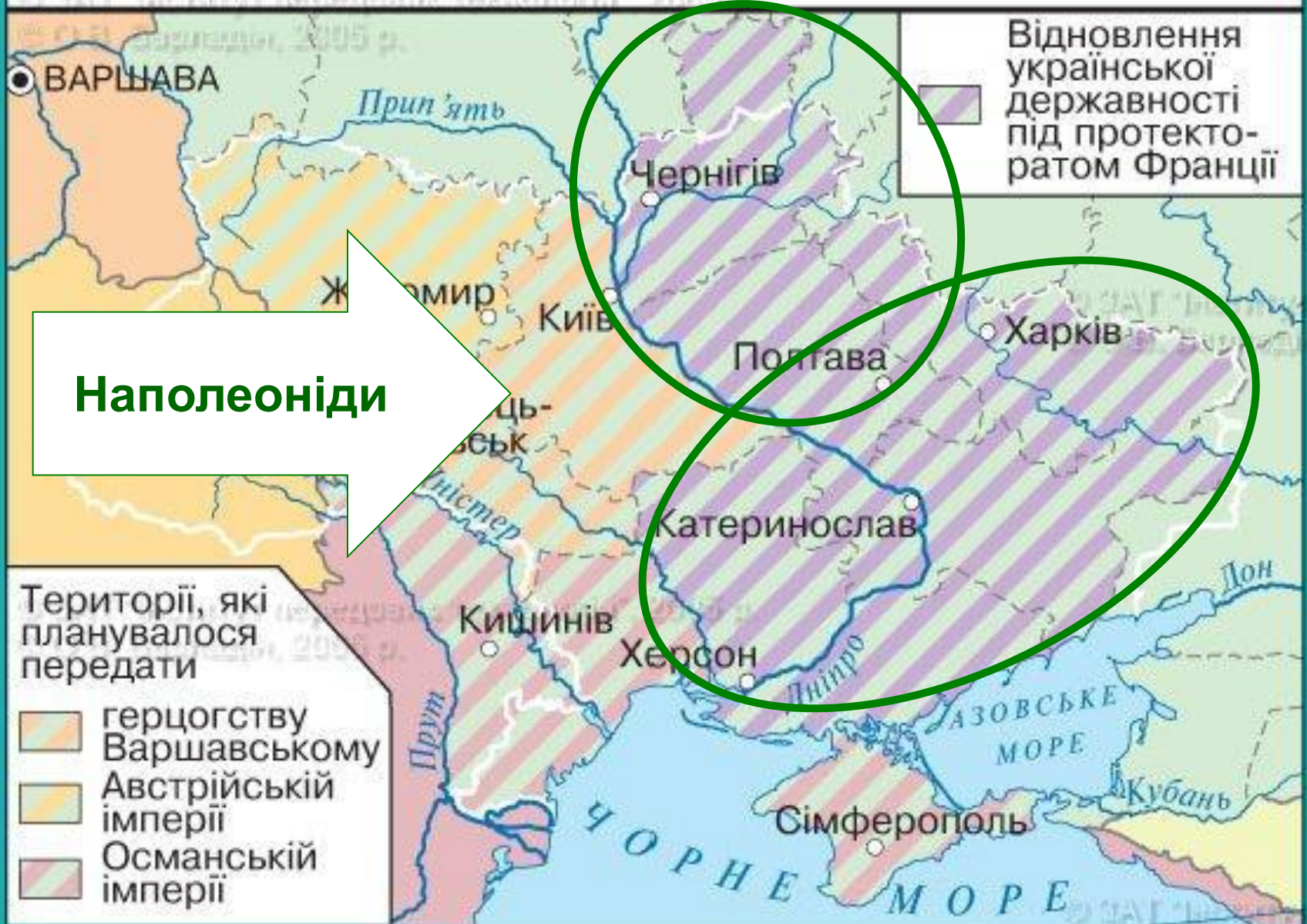
УКРАЇНА В ПЛАНАХ НАПОЛЕОНА I

Українські наполеоніди

- 1-ша - в межах **Чернігівщини** і **Полтавщини**.
- 2-га - Південна Україна в межах **Катеринославщини, Донеччини, Херсонщини, Таврії** і **Криму**.

УКРАЇНА В ПЛАНАХ НАПОЛЕОНА I

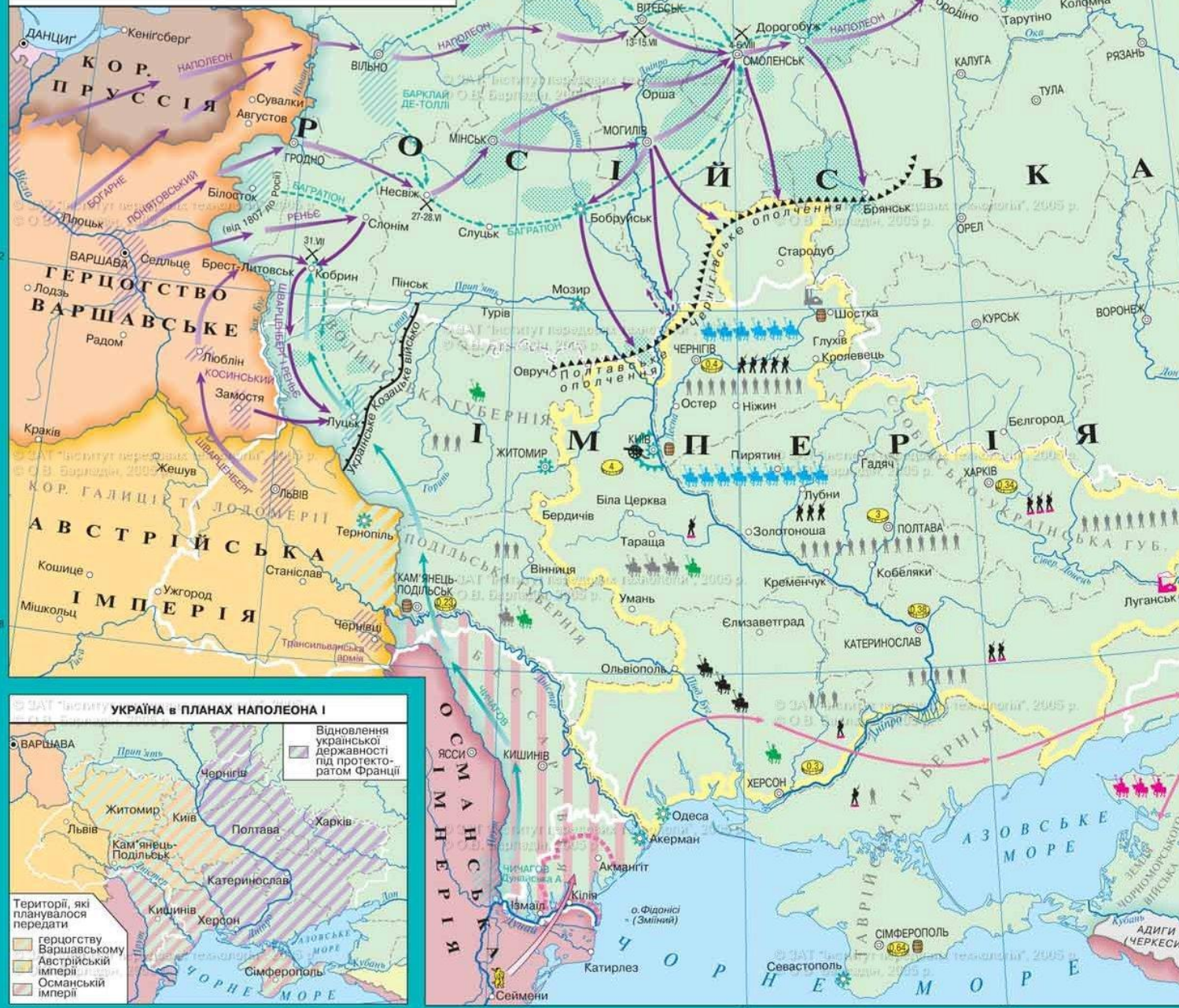

Українські наполеоніди

- 1-ша - в межах **Чернігівщини** і **Полтавщини**.
- 2-га - Південна Україна в межах **Катеринославщини, Донеччини, Херсонщини, Таврії** і **Криму**.
- **Українське дворянство було незадоволене планами Наполеона стосовно передачі Правобережжя Польщі** і це зумовило його лояльне ставлення до російської влади під час воєнної кампанії Наполеона у Росії.

**УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ в СИСТЕМІ
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
першої половини XIX ст. (1806 – 1812 рр.)**

**УКРАЇНА в РОСІЙСЬКО-ТУРЕЦЬКІЙ
ВІЙНІ 1806 – 1812 рр.**

- Губернії, в яких проводився набір ополчення
- Задунайська Січ у 1785 – 1812 рр.
- Перехід загонів козаків-задунайців на бік російської армії
- Територія Усть-Дунайського (Буджацького) війська, створеного з козаків-задунайців у грудні 1806 р.
- Примусове переселення козаків на Кубань після ліквідації війська улітку 1807 р.
- Територія Бессарабії, приєднана до Російської імперії внаслідок війни
- Тернопільський округ, переданий Росії 1809 р. (1815 р. повернений Австрії)

**ВІЙНА РОСІЙСЬКОЇ
ТА ФРАНЦУЗЬКОЇ ІМПЕРІЇ 1812 р.
Воєно-економічний потенціал України
напередодні війни**

- Ливарний завод
- Арсенал
- Пороховий завод
- Порохові склади

**Українські військові формування
у складі російської армії**

- Кінь козацькі полки (кожен значок дорівнює одному полку)
- Українське Козацьке військо
- Малоросійські кінно-козацькі полки
- Бузьке козацьке військо
- Чорноморське козацьке військо
- Полки земського ополчення (кожен значок приблизно дорівнює 5000 чоловік)
- Земські ополчення, розформовані за наказом Олександра I
- Загони лісових козаків та ескадрон херсонських козаків В. Скаржинського
- Набір рекрутів до російської армії (кожен значок приблизно дорівнює 1000 чоловік)
- Грошові пожертвування на утримання ополчення (у мільйонах рублів по губерніях)

**Воєнні дії у червні – вересні 1812 р.
Райони зосередження армій до початку війни:**

- французьких
- російських
- спроби вторгнення французьких військ на українські землі
- Оборонна лінія 3-ї армії генерала Тормасова, яка прикривала київський напрям
- 800-кілометровий "Кордонний цеп", який захищав північні райони України
- Форти та укріплені табори
- Нові укріплення навколо Києва
- Місяця і дати основних боїв
- Райони дій партизанів

- Території, які планувалося передати**
- герцогству Варшавському
  - Австрійській імперії
  - Османській імперії

Українські військові формування у складі російської армії під час Вітчизнаної війни 1812 р.

- **Українське козацьке військо** (усього 3 тис. козаків): Київські полки та Подільський полк.
- **Малоросійські кінно-козацькі полки** (усього 18 тис. козаків): полтавські і чернігівські полки.
- **Земське ополчення:** полтавське і чернігівське.
- Інші формування: **Бузьке козацьке військо, Чорноморське козацьке військо, загони лісових козаків та ескадрон херсонських козаків В.Скаржинського.**

Бородіно

В) АРАКЧЕЄВЩИНА

Аракчеєвщина

система військових та поліцейських заходів і реформ у Російській імперії першої чверті XIX століття, зокрема створення **військових поселень**.

Аракчєв Олексій Андрійович

З 1808 р. — **військовий міністр**, з 1810 — **голова департаменту військових справ Державної ради Російської імперії**.
Начальник військових поселень, увів у країні режим найлютішої політичної реакції, поліцейської сваволі та **воячини**, нещадно придушував антикріпосницькі виступи селян і солдатів.

Аракчеєвщина

- 1818 р. за дорученням Олександра І, Аракчеєв підготував секретний проект звільнення кріпосних селян, який **не був реалізований**.
- З 1819 р. О.Аракчеєв — начальник військових поселень, які створені за ідеєю Олександра І, з метою економії коштів на **утримання армії**.
- У військових поселеннях поєднувалася сільська праця з нещадною військовою муштрою, суворим режимом та жорсткою регламентацією всіх сторін життя, що **викликало численні заворушення і повстання**.
- В Україні військові поселення були засновані в Катеринославській, Слобідсько-Українській та Херсонській губерніях, а пізніше — на Київщині й Поділлі.

Г. Декабристи

ДЕКАБРИСТИ

Перші російські **дворяни-революціонери**, які 14 (26) грудня 1825 року збройною силою прагнули встановити в Росії конституційний лад.

Особливістю російського історичного розвитку було те, що **почин у боротьбі проти феодалізму взяли на себе революціонери з дворян.**

Мета декабристів

- Основні гасла декабристів були гаслами **буржуазної революції**, яка змітає **феодалізм** і дає можливість розвинутися **капіталістичному ладу**.
- Декабристи, перш за все, боролися за **повалення царату** та **скасування кріпацтва**.

Причини руху декабристів

- криза феодално-кріпосницької системи;
- Вітчизняна війна 1812 року, яка призвела до:
  - *поширення західноєвропейських ідей*
  - *глибшого ознайомлення з соціальним та політичним життям Європи.*

Товариства декабристів

- Союз спасіння.
- Союз благоденства.
- Північне товариство.
- Південне товариство:
  - *Товариство об'єднаних слов'ян.*
  - *Малоросійське таємне товариство.*

Союз спасіння

- Створений **1816** р. в **Петербурзі**.
- **Мета**: шляхом військового перевороту встановити конституційну монархію та скасувати кріпосне право.
- До складу організації входили **30 осіб**, серед яких були **Сергій Трубецькой** і **Павло Пестель**. Єдності між членами товариства не було, що призвело до його **розпаду**.
- Очолював товариство **Верховний собор**.

Союз благоденства

- На основі Союзу спасіння створено **1818 р. Союз благоденства** з членством понад **200** осіб.
- Центральні органи містилися спочатку в **Москві**, а потім у **Петербурзі**.
- Товариство мало **філії** у **Кишиневі**, **Тульчині**, **Полтаві**.
- Очолювала «Корінна Управа».

Північне та Південне товариства

- **1821 р.** внаслідок реорганізації своїх об'єднань майбутні декабристи створили **два осередки**:
  - **Північне товариство** з центром у **Петербурзі**.
  - **Південне товариство**, в **Тульчині**.
- Незабаром, крім Тульчинської управи, були засновані ще **Кам'янська** управа на чолі з **В.Л. Давидовим** та **С.Г.Волконським** та **Васильківська**, яку очолив **С.І.Муравйов-Апостол**.

Відмінності між Північним та Південним товариствами

- Учасники обох таємних товариств обговорювали й узгоджували питання спільних дій, проте між двома організаціями були **значні розходження**.
- **Південне товариство було більш радикальне, ніж Північне.**

Назва	Рік створення	Розташування	Управління
Союз спасіння	1816	Київ	Верховний собор
Союз благоденства	1818	Петербург, Москва, філії у Кишиневі, Тульчині, Полтаві	«Корінна Управа»
Північне товариство	1821	Петербург	Виборна (раз на рік) Дума з 3-х чоловік
Південне товариство	1821	Київ, Тульчин, Кам'янка, Васильків	Директорія з трьох осіб: П. Пестель, О. Юшневський, С. Муравйов-

Павло Іванович Пестель

керівник
Південного
товариства

Александр Юшневский

**Юшневський
й Олексій
Петрович**

**Муравйов-
Апостол
Сергій
Іванович**

**нащадок
гетьмана Д.
Апостола**

Товариство об'єднаних слов'ян

- Водночас з Південним товариством в Україні діяла ще одна таємна організація — **Товариство об'єднаних слов'ян**, утворене 1823 р. братами **Андрієм і Петром Борисовими** та **Юліаном Люблінським** у **Новограді-Волинському**.
- Намагаючись зібрати в єдине ціле всі опозиційні сили, **у вересні 1825 р. Товариство об'єднаних слов'ян об'єдналося з Південним товариством, перетворившись на його філію.**

**Петро
Іванович
Борисов**

**Люблінськи
й Юліан
Казимирови
ч**

Юліанъ Казиміровичъ
Люблінскій.

Малоросійське таємне товариство

- Поряд з декабристськими товариствами в Україні у **1821-1825** рр. існувало **Малоросійське таємне товариство** на чолі з відомим масоном **Василем Лукашевичем**.
- Лукашевич входив також до Товариства об'єднаних слов'ян і Союзу благоденства.
- **Мета – створення української незалежної держави.**

Україна в програмних документах декабристів

«Північне товариство»

Конституція, М.Муравйов

- Росія повинна стати **конституційною монархією з федеративним устроєм на зразок США.**
- Країна поділялася на **14 федеральних штатів**, два з яких — **Чорноморський** зі столицею в **Києві** та **Український** зі столицею в **Харкові** — створювалися на Лівобережжі й Слобожанщині.
- **Усі питання внутрішнього життя українські штати мали право вирішувати самостійно**, а здійснення зовнішньої політики, випуск грошей і єдині збройні сили були у віданні центру.

«Південне товариство» «Руська правда», П. Пестель.

- Російська імперія мала перетворитися на **унітарну республіку з однопалатним парламентом**.
- **За Україною ніяких державних прав не визнавалося.**
- «Через свою слабкість, — уважав П. Пестель, — Малоросія ніколи не зможе стати державою, а тому повинна відмовитися від цих мрій».

**«Товариство об'єднаних слов'ян».
«Правила» та «Клятвена обіцянка», Брати А. і
П.Борисови**

- Визволення всіх слов'янських народів від монаршого самовладдя, установлення демократичного ладу і **об'єднання їх у федерацію слов'янських республік.**
- **Створення окремої Української держави як члена цієї федерації не передбачалося.**

Повстання декабристів

План: після тривалих дискусій Південне і Північне товариства визначили час спільного виступу — **літо 1826 року** (цар мав прибути на військові маневри **в Україну**).

Реальність: **Несподівана смерть Олександра I** у Таганрозі (листопад 1825) і **невизначеність у питанні успадкування російського престолу** (зречення Костянтина від престолу, яке імператорська родина зберігала в таємниці) підштовхнули змовників до негайних дій у **грудні 1825 р.**

Микола I

російський імператор
(1825-55)

Третій син Павла I.

Початок повстання

- **14 (26) грудня 1825 року** у день присяги військ та Сенату на вірність новому цареві **Миколі I**, члени Північного товариства організували **в Петербурзі** повстання.
- Відповідно до плану, передбачалися дії **у трьох напрямках**:
  - 1) **захоплення Зимового палацу** та арешт царської родини;
  - 2) **оволодіння Петропавлівською фортецею**, що тримала центр Петербурга під прицілами своїх гармат;
  - 3) **встановлення контролю за діями Сенату, оголошення Маніфесту до народів Росії**, у якому повідомлялося про повалення царського режиму та програма майбутніх суспільних реформ: знищення кріпацтва, ліквідацію рекрутського набору, проголошення громадянських свобод і скликання Установчих зборів.

Повстання у Петербурзі

Основні моменти

- **З САМОГО ПОЧАТКУ СВОГО ЗДІЙСНЕННЯ ПЛАН ЗАЗНАВ НЕВДАЧІ.**
- **СЕНАТОРИ РАНО-ВРАНЦІ ПРИСЯГНУЛИ ІМПЕРАТОРУ і роз'їхалися по домівках.**
- Першим прибув на Сенатську площу лейб-гвардії Московський полк на чолі з братами Бестужевими, пізніше - рота лейб-гренадерів під проводом О.М.Сутгофа, потім гвардійський морський екіпаж під керівництвом М.О.Бестужева і А.П.Арбузова, значна частина лейб-гренадерів на чолі з М.О.Пановим.
- **ВСІ БУЛИ ЗІ ЗБРОЄЮ, АЛЕ АРТИЛЕРІЇ НЕ БУЛО.**
- **Народ**, який зібрався на площі (декілька десятків тисяч людей), **співчував повстанцям**. Повстанці (понад **3 тис. солдатів на чолі з 30** офіцерами) чекали появи **С.П.Трубецького, обраного диктатором**, але він **НЕ З'ЯВИВСЯ**.
- **ДЕКАБРИСТИ ДІЯЛИ НЕРІШУЧЕ**, втрачаючи ініціативу і час. О.І.Якубович і О.М.Булатов, боячись пролиття крові, **НЕ НАВАЖИЛИСЯ** зі своїми збройними формуваннями **НА ЗАХОПЛЕННЯ ЗИМОВОГО ПАЛАЦУ ТА ПЕТРОПАВЛІВСЬКОЇ ФОРТЕЦІ**.
- Був обраний **новий диктатор — князь Євген Оболенський**, який тричі намагався (марно) зібрати військову раду.
- **Микола I ПЕРЕХОПИВ ІНІЦІАТИВУ — повстанців оточили урядові війська**. У їхньому розпорядженні були 36 гармат і кавалерія. Микола I віддав наказ **стріляти по повстанцях картеччю**. До вечора повстання було придушене.
- 14 грудня 1825 року загинули **1271** осіб, з них жінок — 9, дітей — 19, мешканців міста — **903**.

Повстання Чернігівського полку

Основні моменти

- Намагаючись виправити становище та продовжити боротьбу, **29 грудня 1825** р. члени **Васильківської управи С.І.Муравйов-Апостол і М.П.Бестужев-Рюмін** підняли повстання Чернігівського піхотного полку в **с.Триліси** поблизу Василькова на Київщині.
- Проте вже **3 січня 1826 року** біля **с.Ковалівки** повстанці **зазнали поразки** в бою з переважаючими силами лояльних Миколі I військ.
- Після слідства та суду над декабристами **весь штрафний Чернігівський полк відправили на Кавказ.**

Історичне значення

- Повстання декабристів було **першим організованим виступом озброєної опозиції** проти самодержавства в Росії.
- Це була **перша спроба знищення самодержавства дворянами**, що являлися його опорою.
- Приклад декабристів став високим **моральним зразком** боротьби для наступних поколінь.
- **Ідеї декабристів**, що особливо стосуються прав народу про вільне життя, **вплинули на формування і розвиток українського визвольного руху**.

4. Політика Миколи I щодо України

Микола I

**російський
імператор (1825-55)**

Третій син Павла I.

Внутрішня політика Миколи I

- Період правління Миколи I позначився **зміцненням самодержавства** та **російського шовінізму**.
- Прагнучи зміцнити імперію, **встановив у країні режим військово-поліцейської диктатури**.
- При ньому величезну роль в державному управлінні відіграла **особиста канцелярія царя і особливо її «Третій відділ»** — управління таємної політичної поліції і жандармерія.

Українські землі у складі Російської імперії

Адміністративно-територіальний поділ

В кінці XVIII – першій третині XIX ст. більша частина українських земель в Російській імперії була поділена на **3 генерал-губернаторства** та **9 губерній**:

Київське генерал-губернаторство	Київська, Подільська і Волинська губернії (Правобережжя)
Малоросійське генерал-губернаторство	Слобідсько-Українська (після 1835 р. Харківська (Слобожанщина), Чернігівська і Полтавська губернії (Лівобережжя)
Новоросійсько-Бессарабське генерал-губернаторство	Катеринославська, Миколаївська (з 1805 р. Херсонська) і Таврійська губернії (Південна (Степова) Україна).

**АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ПОДІЛ
у 50-х роках XIX ст.**

Малоросійське генерал-губернаторство

Київське генерал-губернаторство

Новоросійсько-Бессарабське генерал-губернаторство

СТАНОВИЙ ПОДІЛ НАСЕЛЕННЯ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ на середину XIX ст. (у %)

- Дворянство
- Духовенство
- Міські стани (купці, міщани, цехові)
- Сільський стан (кріпосні та державні селяни, колоністи, військові поселенці)
- Військовий стан
- Різночинці

Генерал-губернаторства

Створювалось російським урядом для боротьби з національно-визвольним рухом поневолених народів або у воєнний час. У генерал-губернаторств фактично запроваджувався **стан військової диктатури.**

Адміністрація

Імператор

Генерал-губернатор, призначався імператором, не приймав прямої участі в управлінні губерній

Генерал-губернаторство

Губернатор, призначався імператором, здійснював всю адміністративно-виконавчу владу в губерніях

Губернія

Справник, глава повітової поліції, обирався кожні три роки від дворянського стану.

Уїзд (Повіт)

Інші території заселені українцями

- Частина суцільно заселеними українцями земель опинилася за межами дев'яти українських губерній.
- Українцями були заселені великі райони **Кубані, Війська Донського, Вороніжчини, Курської, Гродненської, Могилівської** губерній і частина **Бессарабії**.

Київське генерал-губернаторство

Створене у **1832** р.

Центр **Київ**.

АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ПОДІЛ у 50-х роках XIX ст.

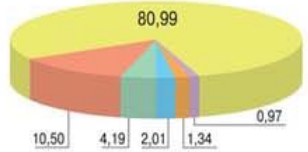

Київське генерал-губернаторство

- Державні кордони наприкінці 1850-х років
- ⊙ Межі та центри губерній Російської імперії, земель Австрійської імперії та князівств Румунії
- ⊙ Межі та центри повітів Російської імперії, округів і комітатів Австрійської імперії

Цифрами позначено губернії:
 1 Варшавську   4 Люблінську
 2 Седлецьку   5 Смоленську
 3 Радомську   6 Ставропольську

СТАНОВИЙ ПОДІЛ НАСЕЛЕННЯ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ на середину XIX ст. (у %)

- Дворянство
- Духовенство
- Міські стани (купці, міщани, цехові)
- Сільський стан (кріпосні та державні селяни, колоністи, військові поселенці)
- Військовий стан
- Різночинці

Малоросійське генерал-губернаторство

У 1835 р. Слобідсько-Українська губернія була перейменована на **Харківську** і приєднана до Малоросійського генерал-губернаторства. Резиденція генерал-губернатора у 1837 р. з **Полтави** перенесено до **Харкова**.

К У Р С К А Я Г У Б Е Р Н И Я В О Р О Н Е Ж С К А Я Г У Б Е Р Н И Я

КАРТА ХАРЬКОВСКОЙ ГУБЕРНИИ

Составил Ю. М. Шокальский.

Масштаб 1:1,680,000.

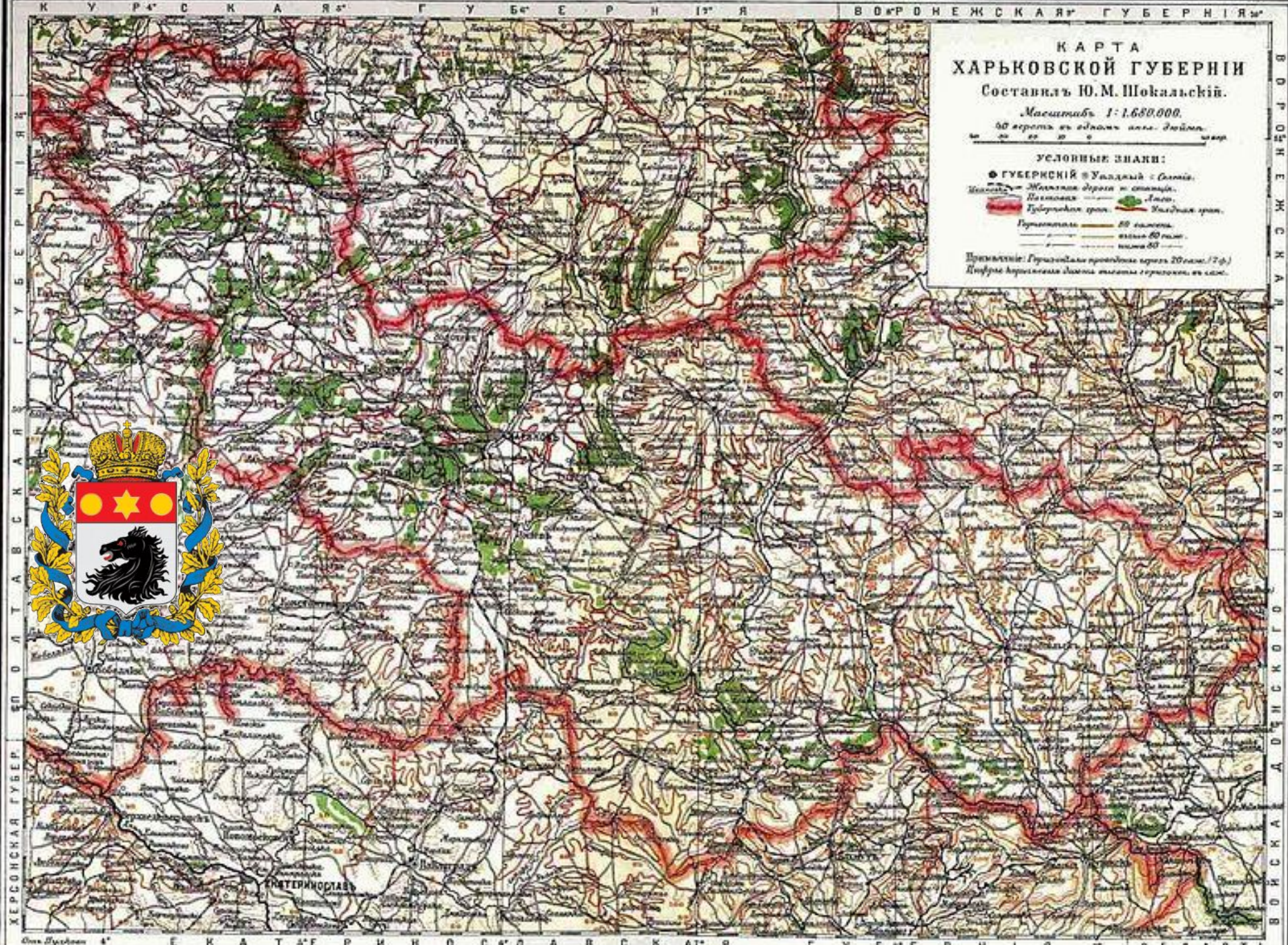
50 верст в одном альм. дюйме.

0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100

УСЛОВНЫЕ ЗНАКИ:

- ГУБЕРНСКИЙ Уездный — Солонч.
- Железная — Железная дорога и станция.
- Плотина — Плотина.
- Гидротехн. устр. — Гидротехн. устр.
- Лес — Лес.
- Водная устр. — Водная устр.
- Путь вывоза — 50 вагонов.
- — — — — 60 — — — — —
- — — — — 80 — — — — —

Примечание: Горизонтали проводятся через 20 м. (7 ф.)
Цифры вершины горы означают высоту горы от н. м.

ХЕРСОНСКАЯ ГУБЕР. ЕКАТЕРИНОСЛАВСКАЯ ГУБЕРНІЯ ВОЙСКА ДОНСКАГО ОБЛАСТЬ

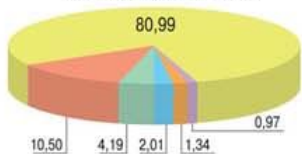
АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ПОДІЛ у 50-х роках XIX ст.

Малоросійське генерал-губернаторство

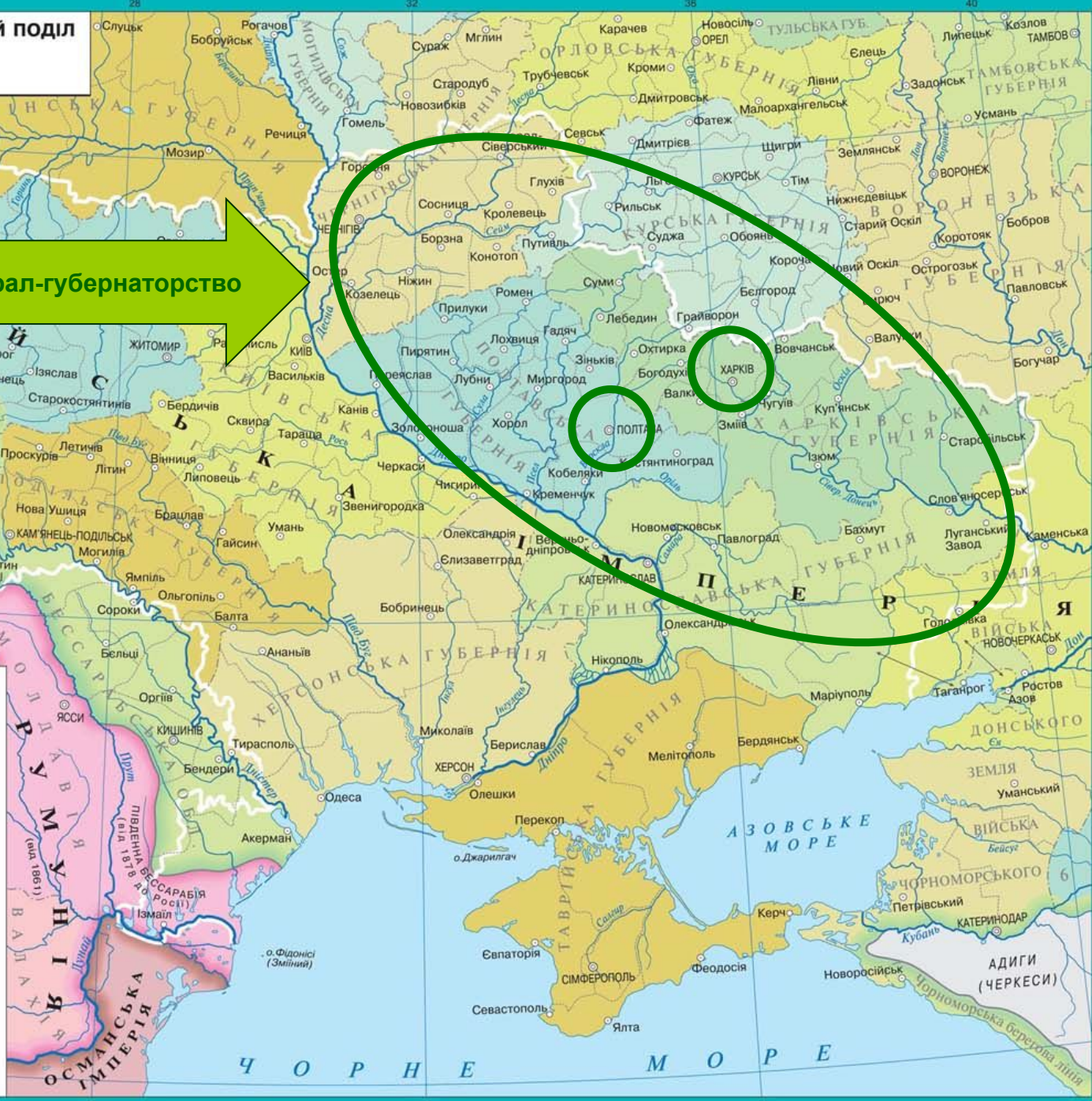
- Державні кордони наприкінці 1850-х років
- ⊙ Межі та центри губерній Російської імперії, земель Австрійської імперії та князівств Румунії
- ⊙ Межі та центри повітів Російської імперії, округів і комітатів Австрійської імперії

Цифрами позначено губернії:
 1 Варшавську   4 Люблінську
 2 Седлецьку   5 Смоленську
 3 Радомську   6 Ставропольську

СТАНОВИЙ ПОДІЛ НАСЕЛЕННЯ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ
на середину XIX ст. (у %)

- Дворянство
- Духовенство
- Міські стани (купці, міщани, цехові)
- Сільський стан (кріпосні та державні селяни, колоністи, військові поселенці)
- Військовий стан
- Різноманітні

Рєпнін- Волконськ ий Микола Григорови ч

малоросійський
генерал-
губернатор
1816-1834 рр.

Управління М.Рєпніна

- Керував в традиціях діда своєї дружини К. Г. Розумовського: підкреслював перед царським урядом унікальність Малоросії, дбав про правове врегулювання відносин селян з поміщиками, наполягав на визнанні рівності малоросійської шляхти з великоросійським дворянством.
- За 18 років правління на Україні проявив себе як гуманний і енергійний адміністратор, який сприяв розвитку господарства і освіти.
- Організував в **Полтаві кадетський корпус** і **інститут шляхетних дівчат**.
- За його завданням Д. М. Бантиш-Каменський, правитель генерал-губернаторської канцелярії, підготував **«Історію Малої Росії»** в 3-х частинах. За деякими припущеннями, саме Рєпнін став прототипом князя-благодійника губернії в другому томі «Мертвих душ».
- Очолив боротьбу початку 1830-х років з **голодом** і **холерою**.

Новоросійсько- Бессарабське генерал-губернаторство

Новоросійське і Бессарабське
генерал-губернаторство утворено 23
травня 1822 р. із центром в Одесі.

**АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ПОДІЛ
у 50-х роках XIX ст.**

**Новоросійсько-
Бессарабське
генерал-
губернаторство**

СТАНОВИЙ ПОДІЛ НАСЕЛЕННЯ ПІВДІННОЇ УКРАЇНИ
на середину XIX ст. (у %)

- Дворянство
- Сільський стан (кріпосні та державні селяни, колоністи, військові поселенці)
- Духовенство
- Військовий стан
- Міські стани (купці, міщани, цехові)
- Різночинці

СПРАВНИК

Вища адміністративно-поліцейська посада в **повіті** Російської імперії, яка запроваджувалася в українських губерніях законодавчим актом "Учреждения для управления Всероссийской империи" від 7 листопада 1775 р.

Повноваження справника

- Забезпечення дотримання населенням повіту громадської безпеки, послуху та покори владі, своєчасне надходженні податків, викупних платежів та оброків.
- Сприяння поліції в ліквідації злочинності, крадіжок. Голова земського суду, керував його діяльністю, із правом призупиняти рішення суду та контролювати його канцелярію, вирішував питання про ув'язнення та допит обвинувачених, відповідав за утримання арештантів (колодників) та переміщення їх територією повіту.
- Очолював повітові розпорядчі комітети і тюремні попечительства, був членом повітового у військових повинностях присутствія. Вжиття заходів проти епідемій та епізоотії.
- Відповідав за стан шляхів у повіті, переправ, а також за постій військ та виділення пасовиськ для коней військових, за пожежну безпеку.
- Мав заохочувати населення до землеробства, працьовитості, створення запасів хліба, ліквідації такого соціального явища, як жебрацтво.

Польське повстання 1830 і Україна

Мета: відновлення Речі
Посполитої в кордонах 1772 р.

Причини і привід

- Повстання вибухнуло **на хвилі європейських революційних і національних рухів**, спрямованих **проти** домінації трьох абсолютистських імперій на континенті - **Росії, Австрії та Пруссії**.
- **БЕСПОСЕРЕДНІ ПРИЧИНИ:**
- порушення дарованої царем Олександром I конституції Королівства Польського (1815);
- придушення ліберальної польської опозиції і патріотичних організацій;
- запровадження цензури і репресивно-поліційних порядків.
- **Привід** - поширення чутки про **відправку польського війська на придушення Липневої революції 1830 р. у Франції**.

Початок повстання

- Розпочалось **(29).11.1830 у Варшаві**, охопило Королівство Польське і поширилось **на землі Правобережної України та Білорусії**.

Розпосюдження повстання на територію Литви, Білорусії і України

- Навесні 1831 р. вибухнули повстання польського населення у Литві, Білорусії і Правобережній Україні.
- В УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ПОЛЬСЬКІ ПОВСТАНЦІ ЗУСТРІЛИ ЗНАЧНУ ПРОТИДІЮ З БОКУ СЕЛЯНСТВА.
- Створені переважно з шляхти повстанські групи С.Ворцеля на Волині, К.Ружицького на Житомирщині, Колишка на Поділлі і Київщині були у квітні-травні 1831 р. **розгромлені царськими військами.**
- **26.5.1831 р. головні польські сили під командуванням ген. Я. Скшинецького зазнали поразки у битві під Остроленкою.**

Придушення повстання

- Російські війська під командуванням фельдмаршала **І. Паскевича** підійшли до Варшави і розпочали штурм міста.
- Незважаючи на запеклий опір повсталих **27.8(8.9).1831 р. Варшава змушена була капітулювати.**
- **Сейм, уряд та залишки польської армії перетнули кордони Австрії та Пруссії, де були інтерновані.**

Наслідки

- Незважаючи на поразку, повстання сприяло зростанню національної самосвідомості поляків, утвердження ідеї національної державності, поширенню демократичних ідей і настроїв, які проявились у прагненні до здійснення соціальних реформ та модернізації польського суспільства.
- Європейська громадська думка з симпатією поставилась до боротьби поляків з російським деспотизмом, а польське питання від того часу ототожнювалось із справою боротьби проти реакції і абсолютизму за свободу та демократію у Європі.
- Західноєвропейські країни прийняли чисельну польську еміграцію (т. зв. "**Велику еміграцію**").

Репресії

- **Скасування конституції Польського Королівства і більшості ознак автономії польських земель (сейм, армію, елементи державності).**
- **Позбавлення на Правобережжі маєтків і виведення з дворянського стану 64 тис. польських шляхтичів** (хоча безпосередньо в повстанні брали участь лише 4 тис. осіб).
- **Закриття більшості католицьких костьолів, греко-католицьких церков і монастирів.**

Імперська політика після придушення Польського повстання 1830—1831 рр.

- **Посилення русифікації** і ліквідація спроб опозиційного ставлення до імперської політики.
- **ЗАКРИТТЯ КАМ'ЯНЕЦЬКОГО ЛІЦЕЮ**, що був центром польської культури і вищої освіти, **переведення на викладання російською мовою всіх польських шкіл й судочинства на Правобережжі**.
- **Звільнення з посади малоросійського генерал-губернатора М.Рєпніна** за його прихильне ставлення до малоросійських дворян-автономістів.
- **Створення спеціальної комісії у справах південно-західних губерній (ПРАВОБЕРЕЖЖЯ)**, що мала «привести всі західні землі у відповідність до великоруських губерній в усіх сферах життя».

Рєпнїн- Волконськ ий Микола Григорови ч

малоросійський
генерал-
губернатор
1816-1834 рр.

Політика Миколи I щодо України

- Політика Миколи I щодо України була спрямована **на повну нівеляцію національних особливостей, прав і традицій українського народу:**
  - скасування **Магдебурзького права** (1835) та **Литовського статуту**;
  - ліквідація греко-католицької церкви на Правобережній Україні;
  - заснування **Імператорського університету Св.Володимира** (указ про це він підписав 8 листопада 1833 року, відкритий 15 липня **1834** р.); університет мав **«поширювати російську культуру і російську національність на спольщених землях Західної Росії»**;
  - боротьба **проти українського національно-визвольного руху** (**арешт членів Кирило-Мефодіївського Братства**, переслідування і заслання **Тараса Шевченка**).

UNIVERSITÄT.

Кієвъ. Бульваръ и Университетъ Святаго Владиміра.

Культурний доробок О. Безбородька

- Склав повний список гетьманів України, генеральних суддів і підскарбіїв, генеральних осавулів, писарів, хорунжих, а також полковників дев'яти українських полків, які становили військо гетьмана (близько трьохсот прізвищ). Дав деяким з них короткі, але влучні характеристики.
- Деякі дослідники вважають Безбородька автором «Історії русів».
- У 1805—1817 рр. на надані ним кошти в Ніжині був заснований ліцей, пізніше перетворений на гімназію, а ще пізніше на історико-філологічний інститут ім. князя О. Безбородька (нині Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя).

ИСТОРИЯ РУСОВЪ

или

МАЛОЙ РОССІИ.

сочиненіе

Георгія Конаскаго,

Архієпископа Бѣлорускаго.

МОСКВА.

Въ Университетской Типографіи.

1846.

Історія Русів
твір української національно-
політичної думки початку
XIX століття, де подано яскраво,
часом у художній формі,
картину історичного
розвитку України від
найдавніших часів до 1769 року.

«Історія Русів» має **дві головні ідеї**. По-перше, вона підкреслює історичну відмінність і протистояння між русами (Україною) та Московією. По-друге, вона наголошує історичну цілісність русів (українців) від середньовічної Русі до недавньої тоді Козацької держави.